

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR KOST- OCH IDROTTSVETENSKAP

Jag tvättar bordet!

En observationsstudie om barns delaktighet i förskolerestaurangen

Karin Lundell

Rapportnummer:	VT13-65
Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program/kurs:	Kostekonomprogrammet
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Vt 2013
Handledare:	Hillevi Prell
Examinator:	Monica Petersson

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR KOST- OCH IDROTTSVETENSKAP

Rapportnummer:	VT13-65
Titel:	Jag tvättar bordet! En observationsstudie om barns delaktighet i förskolerestaurangen
Författare:	Karin Lundell
Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program/kurs:	Kostekonomprogrammet
Nivå:	Grundnivå
Handledare:	Hillevi Prell
Examinator:	Monica Petersson
Antal sidor:	60
Termin/år:	Vt 2013
Nyckelord:	barn, delaktighet, förskola, måltid, FAMM

Sammanfattning

I förskolan har måltiden traditionellt beskrivits som omsorg, men innebär idag en koppling mellan omsorg och den lärprocess som genomsyrar aktiviteterna i förskolan. I läroplanen nämns barns delaktighet som ett viktigt begrepp när det gäller utveckling, då det är en förutsättning för barns inflytande, både i förskolan och i samhället. Genom att analysera måltiden med hjälp av FAMM samt en stegmodell för delaktighet kan möjligheter och hinder till delaktighet upptäckas samt hur barns delaktighet främjas och motverkas. Studiens syfte är att utforska hur barns delaktighet kan se ut i förskolerestaurangen, genom ostrukturerade observationer samt skuggning av en förskolelärare. Resultatet analyserades genom kvalitativ innehållsanalys och en modell för grad av delaktighet utformades. I studien redovisas exempel på hur barns och vuxnas initiativ till barns delaktighet kan se ut, vilka möjligheter och hinder som finns samt hur initiativen till delaktighet främjas och motverkas. Resultatet visar att det finns stora möjligheter till delaktighet, men det är i Mötet mellan vuxna och barn som delaktigheten blir till. Slutsatsen blir att graden av delaktighet för barn i förskolerestaurangen är beroende av vuxnas agerande. Förutsättningen för att delaktighet ska kunna ske är förskolepedagogernas förmåga att upptäcka och främja de möjligheter till delaktighet som finns, att hitta sätt att övervinna hinder och att ta till vara och uppmuntra barns initiativ till delaktighet. Två viktiga sätt att uppmuntra barns initiativ är att låta barn göra färdigt och att våga visa barn förtroendet att äta och ta mat på sitt eget sätt och i sin egen takt.

Förord

I min studie har jag valt att använda ordet hen, ett ord för att beteckna ett könsneutralt pronomen. Då jag har valt att studera barn och vuxna i förskolan med stora krav på konfidentialitet och respekt för observanternas integritet, har det varit viktigt att i texten utesluta alla namn, kön och personliga karaktäristika. Genom att använda ordet hen har detta syfte kunnat uppnås och samtidigt en text utan onödiga omskrivningar. Hen är ett nytt ord i det svenska språket som mer och mer accepteras som formell svenska och som fyller ett tidigare språkligt tomrum i könsneutrala texter.

Jag vill tacka min handledare Hillevi Prell, för snabb och konstruktiv återkoppling och kloka resonemang kring mitt ämnesval. Det har varit inspirerande att arbeta fram min uppsats tillsammans med dig!

Jag vill också tacka min chef Leif Edeborg för att jag fick möjlighet att skriva uppsatsen inom ramen för mitt ordinarie arbete i förskolan i Eskilstuna Kommun. Jag ska göra mitt bästa för att resultaten ska komma till användning och hjälpa oss på vägen mot Sveriges bästa förskolemåltider.

Slutligen vill jag från hela mitt hjärta tacka min familj för förståelse och tålamod med många resor till Göteborg, sena kvällar och helger vid datorn. Nu har jag tid att vara med er igen!

Eskilstuna den 7 juni 2013

Karin Lundell

Innehåll

INTRODUKTION	5
MÅLTIDEN I FÖRSKOLAN	5
ESKILSTUNA KOMMUNS PEDAGOGISKA IDÉ.....	5
MÅLTIDSPEDAGOGIK.....	7
SYFTE	8
FRÅGESTÄLLNINGAR:	8
BAKGRUND	9
DEN PEDAGOGISKA MÅLTIDEN.....	9
LÄROPLANEN OCH MÅLTIDEN	11
OMSORG OCH LÄRANDE	12
BARNES DELAKTIGHET	13
FAMM.....	16
METOD	20
DESIGN.....	20
URVAL	21
DATAINSAMLING.....	23
DATABEARBETNING OCH ANALYS	26
METODOLOGISKA ÖVERVÄGANDEN	28
RESULTAT	31
INITIATIV TILL BARNES DELAKTIGHET.....	31
MÖJLIGHETER OCH HINDER FÖR BARNES DELAKTIGHET.....	34
BARNES DELAKTIGHET FRÄMJAS OCH MOTVERKAS	37
DISKUSSION	46
METODDISKUSSION	46
RESULTATDISKUSSION	48
SLUTSATSER OCH IMPLIKATIONER	53
LITTERATURFÖRTECKNING	54

Introduktion

Måltiden i förskolan

I Livsmedelsverkets riktlinjer för Bra mat i förskolan framkommer att förskolan har stora möjligheter att på ett positivt och naturligt sätt främja en hälsosam livsstil med bra matvanor hos våra barn (Livsmedelsverket, 2007, s. 3). Eftersom många barn äter de flesta av veckans måltider i förskolan ger detta personalen möjlighet att förmedla och praktisera en positiv attityd till mat och måltider. I Bra mat i förskolan pekas särskilt på vikten av att matbordet är fint och tilltalande dukat och att detta har stor betydelse för upplevelsen av måltiden. Barn kan också hjälpa till med bestyren runt måltiden, så som att duka, duka av, hämta mat, presentera maten för andra. Även här pekar man på pedagogens roll som förebild, samt hur måltidssysslorna är en utmärkt grund för att öva motorik, förståelse för matematik och språkutveckling samt social samvaro. Måltidens gränser mot resten av verksamheten är flytande och kan definieras på olika sätt. Måltiden kan sägas vara påbörjad i samma stund som pedagogen på en samling samtalar med barnen om den kommande lunchen, man läser matsedeln och fantiserar om hur maten kommer att smaka, dofta och se ut. Det är inte givet att måltiden endast sker inom ramen för ätandet vid bordet i restaurangen. Det är upp till pedagogerna på varje förskola när och hur måltiden tar plats i den pedagogiska verksamheten, en verksamhet som pågår från morgon till kväll, alla dagar då förskolan är öppen.

Det finns mycket skrivet om barns behov av näring, hur matens säkerhet ska garanteras och andra aspekter som rör matens fysiska kvalitet. Det är dock i mötet mellan den fysiska, näringsrika och förhoppningsvis goda maten och den pedagogiska professionen som en måltid uppstår och där den ena aspekten inte klarar sig utan den andra. Näringsrik mat som inte äts upp gör ingen nytta. Därför är forskning inom området måltidspedagogik så viktig, då den belyser såväl barns primära behov av näring och trygghet som behovet och rätten till utveckling, lärande och kunskapsinhämtning.

Eskilstuna Kommuns pedagogiska idé

Eskilstuna Kommun har sedan 2006 beskrivit inriktningen på de kommunala förskolorna i skriften ”En pedagogisk ide för framtidens förskola in i 2000-talet”, där man fördjupar läroplanens intention kring det kompetenta barnet (Barn- och utbildningsförvaltningen, 2006). Syftet när dokumentet skapades var att peka ut inriktningen på förskolans arbete med

utgångspunkt i de nationella styrdokumenterna. Enligt M. Lundvist, skolchef för förskolan i Eskilstuna Kommun (personlig kommunikation 5 april 2013) användes skriften första gången vid rekrytering av förskolepersonal till en nybyggd förskola i Eskilstuna och senare då förskolan tagits i drift 2007. Man beskriver här den pedagogiska miljön som ”... ett begrepp som innefattar både miljöns fysiska utformning, material, samspelet mellan barn och vuxen samt det klimat eller den atmosfär som råder i verksamheten” (Barn- och utbildningsförvaltningen, 2006). Lärandemiljöerna kan därför ses som ett system där samspel mellan barn och samspel mellan barn och materiella resurser sker (Andersson, 2012, s. 17). 2005 påbörjades arbetet med att förankra den pedagogiska idén ute i verksamheterna. 2012 fick förvaltningen i uppdrag av barn- och utbildningsnämnden att utvärdera om de nya förskolorna förverkligat intentionen i *Pedagogisk idé för framtidens förskola in i 2000-talet* (Andersson, 2012, s. 3). Man konstaterar att läroplanen i allt högre grad beskriver miljöns betydelse för lärandet, vilket de nybyggda förskolorna har bra förutsättningar för, men att uppföljningen visar att organisationen kopplat till optimalt utnyttjande av lärmiljöerna är ett utvecklingsområde. Restaurangen och måltidssituationerna kan i allra högsta grad betraktas som en lärmiljö med potential för utveckling. I och med den nya skollagen ingår förskolan i skolväsendet, där begrepp som utbildning och undervisning tillämpas. Utbildning inom förskolan förklaras där som den verksamhet där undervisning pågår. Inom förskolan kan detta handla om sådana målstyrda processer, som under ledning av förskollärare syftar till utveckling och lärande. (Andersson, 2012, s. 7) Måltidens för- och efterarbete såsom dukning, ställa fram mat, äta tillsammans, och sedan duka av, torka, slänga matrester etc. kan därmed ses som en del av dagen då undervisning och utbildning sker. I Eskilstuna Kommun tillämpas helt fria pedagogiska måltider. Det innebär att alla vuxna som arbetar med barngruppen äter kostnadsfritt tillsammans med barnen. Varje förskola och skola ska ha en handlingsplan för de pedagogiska måltiderna, där det framgår vilket syfte och mål arbetet med måltiderna har. (Förskoleområde 1.6 Eskilstuna Kommun, 2013)

Som en del av den uppföljning av utbyggnationen av förskolan som gjordes 2012, användes observationer som metod för att undersöka barnperspektivet i de olika frågeställningarna (Andersson, 2012, s. 22). När det gäller restaurangen valde man att fokusera på tvååringarnas möjlighet till stöd och utmaningar vid måltiderna då man såg att den pedagogiska idén inte följdes fullt ut. På flertalet undersökta förskolor blir tvååringarna tilldelade mat, de fick inte utmaningen i att ta själva, att dela sin mat, att bre sin smörgås, utan de vuxna gjorde detta. Det förekom också frekvent att barnen lyftes upp på stolen oavsett om det var en låg eller en hög stol och bord.

Eftersom ovan nämnda utvärdering inte i detalj inkluderade måltiden och dess pedagogiska tillämpning (Andersson, 2012) fick jag våren 2013 i uppdrag att utforska hur Läroplanens intention om barns delaktighet ser ut i förskolan i Eskilstuna Kommun. I överenskommelse med skolchef och berörda förskolechefer skulle min uppsats utgå från de nya förskolorna i kommunen, då de byggts och används på ett annat sätt än de äldre, traditionella förskolorna. Den största skillnaden är att måltiderna sker i förskolans restaurang, ett stort rum i anslutning till köket, och pedagogerna förflyttar sig och barnen från hemvisten till restaurangen vid varje måltid. Måltiderna intas inte längre i samma rum som lek och övrig verksamhet och syftet med min uppsats blev att undersöka hur barns delaktighet fungerar under de förutsättningarna.

Måltidspedagogik

Som forskningsområde är måltidskunskap i förskolan nytt och relativt lite beforskat, nationellt som internationellt. 2012 gjordes en litteraturgenomgång i samverkan med Högskolan i Kristianstad och Nationellt Centrum för Måltiden i Vara, med syftet att ge en bild av behovet av måltidspedagoger och eftergymnasial utbildning i måltidspedagogik för förskolepersonal (Brunosson, 2012). Enligt Brunosson dyker begreppet måltidspedagogik upp första gången i en dansk rapport författad av Stenbak Larsen 2007 (citerad i Brunosson, 2012) i samband med utbildning kring näringslära. Enligt Stenbak Larsen har maten i förskola och skola till stor del fokuserats på näringslära och innehåll, och mindre på dess pedagogiska kontext. Måltiden kan istället betraktas som en symbios mellan matens näringsmässiga och sinnliga innehåll.

Nationellt Centrum för Måltiden inledde 2002 ett samarbete med forskare Hanna Sepp, med syftet att skissa på hur utbildningen för förskollärare kan se ut för att öka kompetensen inom måltidspedagogiken. Här visar man på vikten av att måltiden lyfts in i den vardagliga verksamheten och att personalen blir medveten om sin roll. (Götberg, 2011) Det är endast genom ökad kompetens och insikt hos den pedagogiska personalen som barnens möjlighet till delaktighet i vardagen kan synliggöras och komma till stånd.

Syftet med denna studie är att utforska hur barnens inflytande och medverkan tas till vara i måltiden som vardagshändelse. Måltiden i förskolan präglas av omsorg men har samtidigt stora möjligheter att vara ett pedagogiskt redskap och en aktivitet i samma anda som vattenlek, konstruktion eller grupplekar. Pedagogens möjlighet att tillämpa sitt eget professionella kunnande, läroplanens intention och livsmedelsverkets riktlinjer är avhängigt av en medveten och aktiv reflektion kring de vuxnas agerande och uppsatta mål för sin verksamhet, i det här fallet alla aktiviteter som har med måltiderna att göra.

Syfte

Studien syftar till att utforska hur barns delaktighet kan se ut i måltidens olika moment, före maten, under ätandet och efter maten, på några nybyggda förskolor med restaurangmiljö i Eskilstuna Kommun.

Frågeställningar:

- Hur ser barns respektive vuxnas initiativ till delaktighet ut?
- Vilka möjligheter och hinder till barns delaktighet kan upptäckas?
- På vilka sätt främjas respektive motverkas barns möjlighet till delaktighet?

Bakgrund

Den pedagogiska måltiden

I Sverige som ett av få länder i världen tillämpas fria skolluncher. I och med lagändringen som trädde i kraft 2011 definierar skollagen för första gången skollunch som kostnadsfri och näringsriktig (Utbildningsdepartementet, 2010). Sverige har sedan långt tillbaka haft kostnadsfria luncher i grundskolan, men det är först nu lagstiftaren ställer krav på matens innehåll. När det gäller de vuxnas deltagande i lunch och övriga måltider i skola och förskola är det upp till varje huvudman att bestämma. Begreppet pedagogisk lunch definieras enligt skatteverket som

”Förmån av fri eller subventionerad måltid för lärare eller annan personal vid grundskola, förskola, daghem och fritidshem är av hävd skattefri om personalen vid måltiden har tillsynsskyldighet eller motsvarande ansvar för barn under skolmåltider och andra s.k. pedagogiska måltider.” (Skatteverket, 2013)

Alla Sveriges kommuner tillämpar pedagogisk lunch för personalen på låg- och mellanstadieskolor, medan ca 91 % av högstadieskolorna ger lärarna där samma möjlighet. Syftet med en pedagogisk lunch är enligt Livsmedelsverket:

”... att måltiden ska vara ett tillfälle till samvaro mellan vuxna och barn. De pedagogiska luncherna är viktiga för att barnen ska få en positiv upplevelse av måltiden och en naturlig inställning till mat. Barnen behöver vuxna som förebilder och stöd. Att sitta vid samma bord och äta samma mat ger tillfälle till samtal. Barnen får träna gruppkänsla och betydelse av samarbete.” (Livsmedelsverket)

Den pedagogiska måltiden sker på lärarens arbetstid och därmed blir maten ett arbetsredskap. Enligt livsmedelsverket behöver barnen de vuxna som stöd och förebild under måltiden, genom att de vuxna äter av all mat som serveras, visar vad en balanserad måltid är och smakar på nya maträtter med en positiv inställning (Livsmedelsverket).

Sepp, Abrahamsson & Fjellström beskriver hur barns ätande och måltidskultur utvecklas redan från tidig ålder (Sepp, Abrahamsson, & Fjellström, 2006). Eftersom de flesta barn i Sverige idag vistas i förskolan sker en stor del av den sociala träningen och utvecklingen kring måltiderna här. Artikelförfattarna nämner att det finns studier som visar att barn ofta är mer benägna att prova nya rätter i förskolan än hemma, eftersom de andra barnen äter samma mat, och att de inte vill känna sig annorlunda. Man menar också att de vuxna spelar en stor

roll som inspiratörer vid matbordet, även om grupptrycket i barngruppen är mer effektivt. Enligt författarna var det under 70-talet som begreppet pedagogisk måltid började dyka upp i Sverige. Ursprunget var 1968 års Barnstugeutredning och dess intention om att barn behöver goda förebilder snarare än muntliga instruktioner för att uppnå hälsosamma matvanor och gott bordsskick. De vuxna började i och med detta äta tillsammans med barnen i förskolan. Trots att dessa idéer funnits med i förskolan i över 30 år är det enligt författarna svårt att hitta material och forskning om pedagogiska måltider och dess syfte, varken i förskolläraryrket eller i läroplanen. En utvärdering 1998 av livsmedelsverkets riktlinjer för mat i förskolan visade också att få personer med koppling till förskolan kände till dessa riktlinjer (Livsmedelsverket, 1998). Artikelförfattarna ifrågasätter därför hur förskolepersonalen ska kunna fungera som förebilder och skapa strategier och mål för måltiderna när de saknar både officiella styrdokument som stöd och professionellt kunnande kring mat och måltider (2006). Trots detta hade de tillfrågade pedagogerna i studien ofta en klar uppfattning om vad en pedagogisk måltid innebär och vad dess syfte är. Pedagogerna upplevde att det största problemet var att måltiden inte betraktades som en pedagogisk aktivitet, utan som ett rutinemässigt avbrott i den dagliga verksamheten. Bland vissa av pedagogerna och cheferna som medverkade i studien fanns åsikten att mellanmålet borde kunna bytas ut till frukt, eftersom det innebär ett mindre störningsmoment än att sätta sig vid ett dukat bord för att äta en måltid. Sammantaget såg man på måltiderna som en samling regler och ritualer vid bordet, snarare än en måltid där man reflekterade över situationen som helhet.

Pedagogerna i studien var, trots frånvaron av såväl kunskap om barns ätande som officiella riktlinjer, övertygade om att förskolan spelar den största rollen, före hemmet, för barns utveckling av goda matvanor och näringsintag. Denna misstro mot föräldrarnas kompetens och övertro till sin egen kompetens, kan enligt författarna vara ett tecken på hur förskolepersonalens i studiens oförmåga att se komplexiteten i barns lärande kring mat och måltider. Som ett exempel var de helt ovetande om att det bästa sättet att introducera ny mat för barn är att exponera dem för det nya upprepade gånger. I stället användes trugande och uppmaningar om att prova och smaka. Pedagogernas bild i studien av hur den ideala förskolemåltiden skulle se ut, sammanfaller på ett intressant sätt med forskningens bild av hur barn bäst utvecklar ett positivt mat- och måltidsbeteende. Bilden av måltiden var en lugn miljö, där vuxna och barn sitter tillsammans vid bordet och njuter av god mat, medan barnen kan lära sig av de vuxna genom samtal om mat och andra företeelser i det dagliga livet. Pedagogernas mål och dröm om hur en måltid borde vara i förskolan skulle alltså kunna vara ett strävansmål för förskolan, förankrat i forskningen. Problemet är bara, enligt författarna, att pedagogerna i studien inte verkade vilja se på måltiden som en aktivitet där pedagogerna varje

gång aktivt tar ansvar för att skapa rätt förutsättningar. I stället ville man hellre se på måltiden som en trevlig stund där de likväl som barnen var bjudna att sitta till bords som gäster. Utmaningen häri verkar vara att nå en insikt om att måltiden i förskolan kräver hårt och fokuserat arbete och att alla pedagoger tar aktiv del i skapandet av varje måltid. Drömmen om att som vuxen få äta en lugn och trivsamt måltid är och förblir alltså en utopi.

Enligt Hanna Sepps doktorsavhandling från 2002 om förskolebarns matvanor och måltidssituation, upplevde de tillfrågade kockarna att de inte kände sig som en del av den dagliga verksamheten (Sepp, 2002). Detta trots att den pedagogiska personalen betonade att köket var själva hjärtat i verksamheten. En slutsats som författaren drar är att pedagogerna var omedvetna om sin roll när det gällde måltiderna. Mat och ätande var ofta något som skulle stökas över och ske så snabbt och smidigt som möjligt. Det saknades också ofta pedagogiska mål för måltiderna. Enligt Sepp et al. visar svensk forskning från 70-talet och framåt att det viktiga för att få barn att utöka sina smakpreferenser är att exponera dem för stor variation i rätter, smaker och utseende på mat, framför att försöka få dem att smaka på maten i alla lägen (2006). Detta kan tvärt emot leda till att barnet smakar på ny mat i mindre omfattning. När vuxna exponerar barn för olika sorters mat och smaker, är det sedan upp till barnet att välja huruvida det vill smaka på den nya maten, eller ej. När det gällde frågan om barnens medverkan i förberedelserna innan måltiden, angav pedagogerna att barnen hjälpte till i varierande grad, och att barnen både kunde och ville hjälpa till mer men att tiden till detta tyvärr inte prioriterades.

Barns delaktighet i måltiden och möjligheten att välja verkar därmed spela en stor roll för barnets utveckling av matpreferenser och matvanor.

Läroplanen och måltiden

I Läroplan för Förskolan finns det flera formuleringar som på olika sätt berör måltiden och dess för- och efterarbete även om måltider inte finns beskrivna specifikt. I förskolans uppdrag ligger att barns utveckling till ansvarskännande människor främjas, i samarbete med hemmen, samt att förskolan ska medverka till att barnen tillägnar sig ett varsamt förhållningssätt till natur och miljö, samt förstår sin delaktighet i naturens kretslopp (Skolverket, 2011). Vidare ska verksamheten hjälpa barnen att förstå hur vardagsliv och arbete kan utformas så att det bidrar till en bättre miljö. Verksamheten ska också bidra till att barnen utvecklar en förståelse för sig själva och sin omvärld samt att barnen utvecklar sin förståelse för rum, form, läge och riktning och grundläggande egenskaper hos mängder, antal, ordning och talbegrepp samt för mätning, tid och förändring. Verksamheten ska också bidra till att barnen utvecklar intresse

och förståelse för naturens olika kretslopp, och för hur människor, natur och samhälle påverkar varandra. Förskolelärares arbete i barngruppen ska bedrivas så att barnen ges förutsättningar för utveckling och lärande och samtidigt stimuleras att använda hela sin förmåga, och får stöd och stimulans i sin motoriska utveckling. Arbetslaget ska ta vara på barns vetgirighet, vilja och lust att lära samt stärka barns tillit till den egna förmågan, samt ge barn möjlighet att förstå hur egna handlingar kan påverka miljön. Vidare ska barn ges möjlighet att lära känna sin närmiljö och de funktioner som har betydelse för det dagliga livet. I förskolans uppdrag ligger tydligt att komplettera hemmet genom att skapa bästa möjliga förutsättningar för att varje barn ska kunna utvecklas rikt och mångsidigt.

Omsorg och lärande

Svensk förskola präglas av en ambition att förena omsorg och lärande. I förskolans värld kan alla situationer vara omsorg, samtidigt som de kan och bör vara en del av den pedagogiska vardagen. Många av de vardagliga händelser som präglar förskolan har traditionellt betraktats som ren omsorg, till exempel blöjbyten, att äta mat, klä på ytterkläder eller städa barnens lekutrymmen. I och med den reviderade läroplanen finns en tydlig riktning i förskolepedagogiken att ta varje tillfälle som ges att tillämpa lärandet (Skolverket, 2011).

Johansson och Pramling Samuelssons artikel definierar begreppet *omsorg* som en institutionaliserad form för samhällets insatser för dem som antas behöva stöd och service (Johansson & Pramling Samuelsson, 2001). Omsorg är omtanke, omvårdnad, noggrannhet. Innebörden av begreppet kan också antas innefatta ett förhållningssätt, alltså inte bara att ta hand om, utan även sättet det görs på. Artikelns utgångspunkt är att vända på tanken om att lärandet i förskolan kommer ur en syntes av omsorg och pedagogik, utan i stället betrakta omsorg som en central del av pedagogiken. För att detta ska bli möjligt måste förskolans pedagoger använda sig av de situationer som naturligt uppkommer i den dagliga verksamheten, där omsorgen är en förutsättning för lärandet.

Internationellt har detta inte varit fallet, man skiljer ofta pedagogik och barns lärande från vård och omsorg, till exempel på graden av utbildning hos de vuxna. Den person som har den högsta utbildningen har ansvar för pedagogiken, medan personer med lägre utbildning sköter omvårdnaden. Denna typ av rangordning har författarna också kunnat se inom den svenska förskolan, där förskolläraren traditionellt har ägnat sig åt de större barnen medan barnskötarna har tagit hand om, omvårdat, de yngsta. Dock har man under de senaste decennierna kunnat se en utveckling i annan riktning internationellt i och med lanseringen av det engelska begreppet ”edu-care”, ett sätt föra tanken mot en helhetssyn på omsorg och lärande. Ett exempel på hur

synen har förändrats i den svenska förskolan finns i ett utvecklingsprojekt som genomfördes 1991 av Palmérius, Pramling och Lindahl (2001). I början av projektet uttryckte de flesta medverkande pedagogerna att omsorg och vård var viktigast i arbetet med de minsta barnen, pedagogiken kom i andra hand om tid fanns. I slutet av projektet uttryckte pedagogerna en ändrad inställning till sin egen roll, från att vara ett substitut för föräldrarna till att vara pedagog. Det handlade inte längre om att hinna med pedagogik, utan att hitta möjligheter till detta i naturligt förekommande omsorgssammanhang. Enligt artikelförfattarna är det inte självklart att omsorg är en integrerad dimension av den pedagogiska verksamheten. För att detta ska kunna ske, är det nödvändigt att pedagogerna analyserar vad omsorg är, eller kan vara, och vilket fäste omsorgen har i pedagogiken. En oreflekterad syn på omsorg och lärande kan medföra att dessa två begreppsvärldar inte möts, och att omsorgens betydelse i pedagogiken undervärderas. Författarna menar vidare att en professionell pedagog bör kunna utnyttja traditionella omsorgssituationer pedagogiskt, och omvänt att använda sig av omsorgsaspekten i allt lärande. Detta handlar om förhållningssättet till barn i stort.

Barns delaktighet

Begreppet *ta del av* beskrivs i Svenska Akademiens Ordlista som att *skaffa sig kännedom om*. *Delaktig* beskrivs som att *ha del i något* eller *vara inblandad i* (Svenska Akademien). Detta innebär alltså att barns delaktighet inte nödvändigtvis behöver innebära att de medverkar till att fatta beslut. Kärnan i begreppet ligger istället i att veta vad som händer, att få vara en del av skeendet och att ha möjlighet att förstå sin egen roll. Arnér menar i sin bok att begreppen *inflytande* och *delaktighet* ofta används synonymt, men att de i själva verket står för olika betydelser (Arnér, 2009). Arnér tolkar delaktighet som endast att ta del av beslut som någon annan redan har bestämt, medan inflytande anger en tydlig riktning och en möjlighet att påverka tillvaron på ett märkbart sätt. Författaren beskriver också hur inflytande ger barn en röst, då de vuxna har makten att välja om barns röster ska höras och respekteras eller inte.

Läroplanen talar om delaktighet under rubriken Barns inflytande, där riktlinjerna anger att arbetslaget ska förbereda barnen för den delaktighet som gäller i ett demokratiskt samhälle, underförstått att det är delaktigheten som möjliggör inflytande (Skolverket, 2011). Läroplanen beskriver förutsättningen för barns sociala utveckling som att de utifrån egen förmåga får ta ansvar för egna handlingar och för miljön på förskolan. Deras intresse och behov som de på olika sätt ger uttryck för, ska ligga till grund för planering och genomförande av verksamheten. Arbetslaget ska därför verka för att det enskilda barnet utvecklar förmåga och vilja till att ta ansvar och utöka inflytande i förskolan.

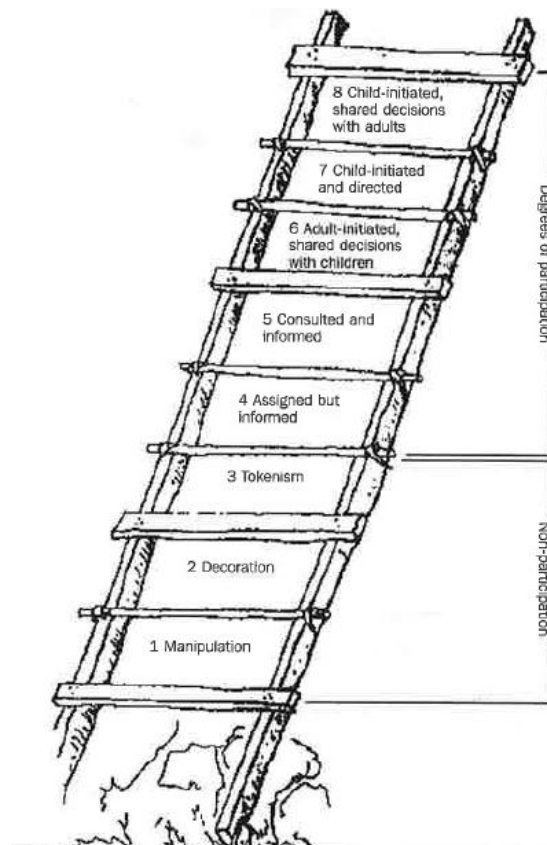
Även i FN:s deklaration om barns rättigheter finns vikten av att barn får uttrycka sina åsikter och att de åsikterna ska tas tillvara. Artikel 12 beskriver att konventionsstaterna ska se till att de barn som är i stånd att uttrycka åsikter ska få göra det, och att barnets åsikter ska ha betydelse i förhållande till barnets mognad och ålder (Förenta Nationerna, 1989).

Roger Hart's stege för delaktighet

Roger Hart beskriver hur barns delaktighet kan ta sig uttryck i olika typer av projekt (Hart, 1997). Författaren menar att barns delaktighet beror dels på hur vuxna bjuder in och tar initiativ till barns delaktighet, men också till stor del hur väl vuxna kan lyssna och ta till vara de initiativ barn själva bidrar med.

Harts idéer om delaktighet hänger väl samman med Flanders FIAC-modell där de olika händelserna i observationsschemat skiljs åt mellan initierande och responderande (Bryman, 2008). En intressant synvinkel hos Hart är att det inte alls är önskvärt i alla lägen att barn initierar, driver och slutför projekt och arbeten helt självständigt från vuxnas inverkan (Hart, 1997). I själva verket menar Hart att det tyder på stort självförtroende och kompetens hos en grupp barn som inser att de är en del av samhället och att de inte behöver avstå från att samarbeta med andra, till exempel vuxna. Därför är denna nivå av delaktighet den högsta i Hart's stege, där barn tar initiativ men samverkar med vuxna vid behov.

Stegen byggs upp av sammanlagt åtta steg, där de tre lägsta visar stadier utan delaktighet, och de fem översta visar graden av delaktighet (se figur 1).

Figur 1. Roger Harts steg för grad av barns delaktighet (Hart, 1997)

Stegens lägsta steg består av det understa, som Hart kallar *Manipulation* (1997). Här menar han att barns delaktighet sker utan att de förstår innebörden eller syftet med sin medverkan. Vuxna använder barnen som ett instrument för sina egna syften. Nästa steg, *Dekoration*, innebär att barn används av vuxna för att få fram ett budskap men utan att påskina att det är barnens åsikter eller tankar som kommer fram. Det tredje steget som inte innebär någon seriös delaktighet är det som författaren kallar *Symbolisk*. Här finns barn med i någon mån och verkar vara delaktiga, men i själva verket har de liten eller ingen möjlighet att påverka.

De fem översta stegen handlar enligt Hart om delaktighet i olika form och grad. Hart menar att steg fyra, *Social mobilisering*, mycket väl kan innebära verklig delaktighet, men att varje enskilt projekt måste bedömas utifrån initiativtagarens intention att väcka barns intresse för och kunskap kring demokratiska principer och socialisering. *Informerad och tillfrågad* är rubriken för nästa del av stegen. Även om vuxna tar initiativ till ett projekt eller ett utvecklingsarbete, kan barn vara delaktiga i hur och varför arbetet sker, genom att de får möjlighet att förstå processen, vilka beslut som fattas och varför, samt när de yttrar sig eller

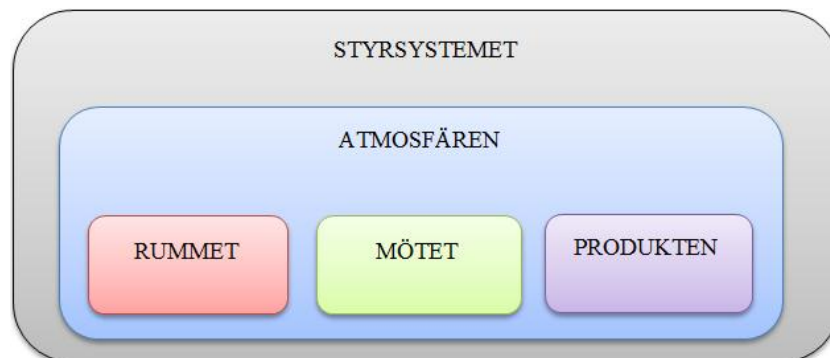
kommer med åsikter och idéer blir tagna på allvar. Här kan en tydlig koppling ses till de etiska forskningsprinciperna kring informanter i forskningssammanhang (Vetenskapsrådet, 2011). Stegens nästa nivå är *Gemensamma beslut på vuxnas initiativ* (1997). Poängen här är att låta barn delta på allvar genom hela processen, även kring delar som lätt kan tas för svåra eller för komplicerade för barn att förstå. Det kan handla om tekniska detaljer eller andra saker som vuxna kan förledas att tro att barn inte är intresserade av eller inte ligger i deras intresse. Hart beskriver nästa steg som *Planerat av barn på barns initiativ*. Han beskriver denna kategori av delaktighet som svår att hitta, förutom i barns fria lek. Där menar författaren att vuxna spelar en viktig roll som hjälpare, inte regissörer. Genom att vara lyhörd för barns uttryck och behov kan vuxna underlätta för barn att utveckla sin förmåga att samarbeta och ta initiativ. Hart understryker att det krävs särskilt observanta och lyhörda vuxna för att ta notis om barns initiativ. Det översta och mest utvecklade steget av barns delaktighet menar Hart är när *Barn tar initiativ men fattar beslut tillsammans med vuxna*. Här menar han att barnen kommit så långt i sin utveckling, är så självsäkra och införstådda med hur demokratiska processer fungerar att de kan se när de tjänar på att ta samarbeta eller ta hjälp av vuxna. Barn kan inte göra allt själva, ofta behöver de beslutsfattande vuxna i maktposition. En lyhörd vuxen kan se när barn behöver dem och bistår då med hjälp utan att gå över den fina linjen mellan hjälp och övertagande.

Resonemanget om delaktighet och inflytande kan alltså sammanfattas som att de båda begreppen hänger ihop; ofta behandlas de med samma betydelse, men jag väljer att definiera delaktighet som en förutsättning för inflytande, och att barnets möjlighet att delta och att påverka sin omvärld ska säkerställas av de vuxna som finns i barnets närhet. För ett litet barn i förskolan kan alltså delaktighet gå ut på att aktivt medverka i måltiden och att detta lägger en grund för ökande grad av inflytande. Detta hänger också samman med Läroplanens resonemang om delaktighet och inflytande (Skolverket, 2011).

FAMM

Denna studie är intressant ur kostvetenskaplig synvinkel utifrån tanken att måltidens kvalitet inte bara ligger på tallriken, utan i hela situationen. En modell som beskriver detta förhållande är FAMM (Five Aspects Meal Model), där de faktorer som påverkar en individs upplevelse av en måltid beskrivs (Gustafsson, Öström, Johansson, & Mossberg, 2006:17, s. 84) (se figur 2).

Figur 2 Five Aspect Meal Model

FAMM började ursprungligen användas i Guide Michelin för att kunna bedöma helhetsintrycket av ett restaurangbesök och som en grund för guidens betyg på restauranger (Gustafsson, Öström, Johansson, & Mossberg, 2006:17). Modellen, beskriven utifrån ett restaurangbesök, innebär att den första aspekten gästen möts av är rummet, där måltiden kommer att äga rum. Detta behöver inte betyda ett fysiskt rum, utan kan lika gärna vara en uteservering eller en park. Nästa aspekt är mötet, då gästen möter restaurangens personal och företrädare, eller gästerna möter varandra. Den tredje är produkten, mat och dryck. Den fjärde delen i modellen är styrsystemet, som utgörs av t ex ekonomi, lagar och regler, logistik, flöden i restaurangen och annan organisation. Den femte aspekten är atmosfären som helt enkelt är summan av de fyra tidigare aspekterna i samverkan. FAMM är ursprungligen en modell framtagen för producentledet i restaurangbranschen men har även tillämpats på annan typ av måltidsverksamhet såsom offentliga måltider. FAMM kan användas för att utvärdera och utveckla måltiden ur ett gästperspektiv där hänsyn tas till hela måltidsupplevelsen och inte enbart maten på tallriken. På så vis skulle FAMM kunna ha stor betydelse som verktyg för förståelsen och utvecklingen av den pedagogiska måltiden i förskolan där barnets måltidsupplevelse sätts i centrum.

Mötet och *Rummet* är de två aspekter i FAMM som ligger närmast till hands när barnets delaktighet i måltiden ska studeras. Om pedagogerna betraktas som företrädare för restaurangen och förskolan snarare än gäster vid bordet, eller som gäster tillsammans med barnen spelar mindre roll, då mötet mellan människor i måltidssituationen är det väsentliga enligt FAMM (2006:17). Det kan vara värdefullt att forska i hur mötet mellan barn och vuxna går till och att problematisera förhållandet dem emellan. Den vuxne har ett strukturellt maktövertag enbart genom sin egenskap att vara vuxen och att vara medveten om detta förhållande möjliggör för pedagogen att analysera sitt handlande vid och runt måltiden. Påverkar den vuxnes syn på sig själv som gäst eller som personal i restaurangen agerandet

gentemot barnen? De vuxna måste också diskutera hur den egna kunskapen kring mat och måltider kan bidra till barnens delaktighet om de agerar på ett sätt som tillåter detta. Gustafsson et al. beskriver maktförhållandet i hur restaurangens kypare besitter större kunskap än gästen om maten och drycken som serveras. Det har i och med det avgörande betydelse hur hen agerar i mötet med gästen, om gästen får en bra upplevelse eller om restaurangbesöket blir helt misslyckat. Pedagogens inverkan på barnen och i hur hög grad de tillåts vara delaktiga kan beskrivas och tydliggöras med hjälp av Harts delaktighetsstege (Hart, 1997).

Rummet avgör de fysiska förutsättningarna för barns delaktighet i förskolerestaurangen. Välkomnas barnen att delta eller stängs de ute med hjälp av stängda skåp, höga hyllor eller stolar som är svåra att komma upp på och ner ifrån utan hjälp? Redskap för ätande och rengöring ska vara tillgängliga för barnen att använda. Barnen ska ta sig till och från bordet, som i sin tur ska vara möblerat med rätt antal stolar av rätt form. Det är först när rummet tillåter delaktighet som detta kan bli verklighet, goda intentioner och medvetenhet hos de vuxna måste kompletteras med de fysiska förutsättningarna.

Enligt Läroplanen ska förskolans kvalitet kontinuerligt dokumenteras, utvärderas och utvecklas (Skolverket, 2011). Barns delaktighet och inflytande och deras möjlighet att påverka ska dokumenteras och utvecklas av arbetslaget. I förskolorna i Eskilstuna Kommun sker detta systematiskt och regelbundet med hjälp av reflektionsmöten i arbetslagen där pedagoger tillsammans lyfter olika händelser och diskuterar dem utifrån Läroplan och lokala verksamhetsmål. Dessa tillfällen för utvärdering och utveckling av förskolans kvalitet borde kunna användas för att utveckla restaurangen och måltiden i förskolan, med utgångspunkt i resultaten av denna studie.

I Eskilstuna Kommuns utvärdering av utbyggnaden av förskoleverksamheten visar intervjuer med såväl pedagoger som förskolechefer att man framhåller lokaler och lärmiljöer som en styrka i sin verksamhet (2012). Dock anser man att en svaghet finns i svårigheten att organisera verksamheten så att lärmiljöerna utnyttjas fullt ut, och att det går mycket tid och personalkraft åt förflyttningar och logistik. Cheferna i uppföljningen anger att man ser mer möjligheter kring lärmiljöerna, där restaurangen ingår som en del av förskolans pedagogiska miljö. Utvärderingen anger inte vidare vilka möjligheter som cheferna ser. Utifrån observationer och intervjuer framkommer att lärmiljöerna inte används i den utsträckning som den pedagogiska idén avsåg och såväl pedagoger som chefer uttrycker att organisering av grupper och att utnyttja lokaler och lärmiljöer är en utmaning och ett utvecklingsområde. Genom att diskutera restaurangen som en lärmiljö med utgångspunkt i FAMM:s definition av *Rummet* kan utnyttjandet av de yttre förutsättningarna utvecklas för att nå målen i läroplanen

och de mål som finns för den pedagogiska verksamheten. Jag berör inte närmare *Styrsystemet*, *Produkten* eller *Atmosfären* i denna uppsats, även om dessa delar givetvis har en stor betydelse för måltiden som helhet.

Metod

Design

Jag valde att göra en explorativ studie med kvalitativ ansats. Som metod användes passiva ostrukturerade observationer i restaurangen på två olika nybyggda förskolor i Eskilstuna Kommun. Den ena förskolan med fingerat namn Äpplets förskola, har ca 140 barn inskrivna. Den andra förskolan, likaså med fingerat namn, Bollens förskola har 120 barn inskrivna. Jag genomförde mina observationer under tre olika dagar. Den första dagen vistades jag i restaurangen under lunchmåltiden, en tidsperiod mellan klockan 10:45 och 12.30.

Observation nummer två gjorde jag under frukosten, klockan 7.30 till 8.30, och under lunchen klockan 10:45-12:15. Min tredje observation genomfördes under lunchen klockan 10:45-12:15. Den första observationen som var en förstudie genomfördes på Äpplets Förskola, övriga två observationer gjorde jag på Bollens Förskola.

Enligt Williams passar observation som metod särskilt bra när syftet är att utforska barns beteende eftersom de uttrycker sig och kommunicerar bara delvis verbalt (Williams, 2001). Händelser som är av intresse behöver inte innehålla tal utan kan innehålla kroppsspråk eller handlingar. Genom att iaktta och dokumentera händelser som barnen deltar i fångas såväl verbal som ickeverbal kommunikation och samspel.

Även om måltiden kan sägas påbörjad långt innan barn och vuxna kommer in i restaurangen har jag begränsat mina observationer till förskolans restaurang eftersom det blev för komplicerat att följa en och samma grupp barn under hela dagen. Det behöver inte vara samma person som talar om maten med barnen, dukar eller äter tillsammans med dem. Barnen finns också i olika grupperingar under dagen, vilket skulle ha gjort det svårt att få in godkännande från en så stor population barn. Jag begränsade observationerna från det att arbetet i restaurangen börjar, till det att det slutar. Arbetet anses börja när den första pedagogen kommer in, och sluta när den siste lämnar rummet. Jag genomförde min studie under olika typer av måltider under olika delar av dagen - frukost, lunch och mellanmål. I analysen har jag valt att dela upp måltiden i underrubrikerna *Före maten*, *Vid bordet* och *Efter maten*, för att belysa eventuella skillnader i hur barns delaktighet kommer till uttryck genom processen som jag här kallar för måltid.

För att få insikt i hur planering och genomförande av observationerna i förskolerestaurangen gjordes en förstudie på Äpplets förskola med liknande planlösning och organisation kring måltiderna som den där jag senare skulle genomföra resten av studien. Jag gick igenom olika

dokumentationsmetoder, såsom videofilmning, ljudinspelning och analoga anteckningar och valde efter det anteckningar som metod för dokumentation.

Jag kompletterade mina observationer med att skugga en förskolelärare på Bollens förskola under ett helt arbetspass, från arbetets början till dess att hen gick hem. Observanten följdes under hela dagen och jag antecknade under tiden de händelser jag uppfattade som intressanta för studiens syfte. Förskolläraren samtalande med mig under tiden hen arbetade och kommenterade sina handlingar med små stickkommentarer eller förklaringar. Jag följde förskolläraren även under raster och fikapauser. Syftet med att göra en skuggning och koncentrera mig på den vuxna var att fånga upp de initiativ till delaktighet som förekom under tiden före och efter måltiderna i restaurangen. Det var viktigt att komplettera observationerna med skuggning för att få en möjlighet att fånga upp om och hur måltiden var närvarande i verksamheten även utanför restaurangen och själva ättillfällena. Fanns det möjligheter att låta barnen i förskolan vara delaktiga redan innan måltiden ägde rum? Förhindrades eller främjades dessa möjligheter av de vuxna? Skuggningen gav mig möjlighet att få ta del av observantens egna tankar och åsikter om barns delaktighet och på det viset få en annan vinkel på de händelser jag observerat under mina arbetspass som passiv observatör i förskolerestaurangen. Enligt Czarniavska (2011) är det nästan oundvikligt att observanten påverkas av att en forskare iakttar allt som hen gör och säger och att ett visst beteende kan förstärkas eller tryckas ned, beroende på observantens egen uppfattning om vad som är önskvärt, positivt eller accepterat. Detta gör att skuggningen av en enskild person kan liknas vid en duett eller en dialog, där ömsesidig observation sker. Observanten kommer att observera observatören! Det är enligt författaren inte något negativt, utan i själva verket bra eftersom det beteende som observeras alltid har ett värde.

Urval

Jag valde att studera barns delaktighet i restaurangen på två olika förskolor vid måltiderna under tre olika dagar. Då uppdraget för min uppsats var att studera barns delaktighet i förskolerestaurangen i Eskilstuna Kommun, började urvalet i att välja ut de förskolor där en restaurang finns. De nybyggda förskolor som finns i Eskilstuna, 7 till antalet, motsvarade kriterierna. Jag arbetar till vardags som kökschef i förskolan i Eskilstuna, med personal på sammanlagt 11 olika förskolor. Urvalet härefter gjordes därför baserat på vilka förskolor där jag själv inte har egen personal, för att få en så opartisk studie som möjligt. Risken hade annars varit att de vuxna agerat utifrån att jag som chef observerade dem under deras arbete. De förskolor som då blev aktuella är tre förskolor, och på en av dem gjordes förstudien. Resten av observationerna samt skuggningen genomfördes på en annan förskola. Tre

förskolor där jag själv har personal uteslöts. Förskollärarna och övrig personal på Bollens förskola samt Äpplets förskola har inte daglig kontakt med mig och har heller ingen koppling till mig som chef. Jag anser att jag kunde vistas på förskolorna utan att vara i chefsposition under observationstillfällena.

Urvalet under observationerna gjordes slumpmässigt. Jag valde en lämplig plats att sitta på i restaurangen, nära ett av borden, och sedan observerade jag de vuxna och barn som satte sig där. När jag återkom till förskolan för att göra observation nummer två, såg jag till att sätta mig vid ett annat bord än första gången, för att inte observera samma pedagog två gånger. Jag bytte också plats för att kunna observera barn i alla åldrar, då de oftast satt uppdelade med yngre barn vid ena sidan av restaurangen och de äldre barnen på andra sidan. Barn som vistas på de båda förskolorna som förekommer i studien är mellan ett och fem år gamla. Inget bortfall kan redovisas då jag inte i förväg bestämt antalet observanter utan det möjliga urvalet vid observationstillfället bestod av alla närvarande barn och vuxna på förskolan den dagen.

Urvalet av observant för skuggningsmomentet gjordes genom att jag förklarade kriterierna för förskolechefen på den förskola där jag valt att göra studien och hen gjorde därefter en förfrågan i sin personalgrupp. Jag fick positiv respons från en pedagog, som uppgav sig vara villig att låta sig skuggas under en arbetsdag.

Kriterier för urval av informant vid skuggning

För att jag skulle kunna genomföra min skuggning med önskat resultat var det viktigt att tänka igenom vilka kriterier observanten skulle uppfylla. Jag tyckte att det var viktigt att observanten hade förskollärarytelse eftersom denna yrkesgrupp kan förväntas ha insikt i Läroplan och andra styrdokument som har betydelse för det praktiska arbetet i förskolan. Att observanten skulle känna sig bekväm med att jag var i närheten och följde efter överallt var också viktigt eftersom jag annars hade riskerat få ett skuggningsresultat som inte motsvarade hur vardagen ser ut när jag inte är närvarande. Jag fastställde mina urvalskriterier som följer:

- En förskolelärare med föreskriven utbildning
- En person som skulle känna sig bekväm med skuggningsmomentet, alltså med högsta grad av frivillighet
- En person som skulle vara villig att resonera med mig och utbyta tankar kring barns delaktighet kopplat till måltiderna i förskolan

Efter att jag fått ett namn på en intresserad pedagog, e-postade jag ett meddelande där jag kort förklarade syftet med skuggningen samt tackade för visat intresse för min studie.

Datainsamling

Tidsåtgång för observationerna var sammanlagt cirka sex timmar, fördelade på tre olika dagar och totalt 6 måltidssittningar. Måltidssittningarna bestod av en frukost och 5 lunchmåltider. Skuggningen pågick under 7,5 timmar, som också inkluderade en lunchmåltid.

Förstudie

Jag började förstudien med att få ett muntligt godkännande av de förskolechefer som ansvarar för de två förskolor där förstudie och senare studier skulle genomföras. Jag förklarade syftet med studien och skickade även per e-post de missivbrev jag ville sätta upp på förskolorna för att informera föräldrar och pedagoger. Efter detta kom jag överens med förskolechefen om vilken dag och tid jag skulle komma. Ett par dagar innan förstudiens genomförande sattes missivbrevet till föräldrarna upp på förskolan, på de anslagstavlor som hemvisterna använder för kommunikation med föräldrarna, samt andra platser där jag tänkte att brevet lätt skulle ses av föräldrar på väg in eller ut ur förskolan, se bilaga 2. Ett annat informationsbrev som jag gjort sattes upp i personalutrymmena för att informera pedagogerna om min närvaro och syftet med den, se bilaga 3. Jag informerade också muntligen flera pedagoger jag träffade den dag jag var på förskolan för att sätta upp missivbrevet och då kunde jag ge en mer djupgående information kring min studie. Denna information kunde de pedagogerna sedan lämna vidare till sina kollegor.

Jag funderade också på hur jag skulle observera i ett rum fullt med människor och där det händer olika saker vid olika bord, under hela tiden observationen pågår. För att få en bild av vad en observation innebär i den miljön jag ville utforska gjorde jag en ostrukturerad passiv observation under en lunchmåltid. Jag placerade mig i ett hörn av rummet, i närheten av ett av borden men ändå relativt avsides för att väcka så lite uppmärksamhet som möjligt. Jag antecknade allt jag såg i ett block för hand, och hade klocka till hands för att kunna ange tidsmarkeringar.

Anledningen till att jag gjorde en ostrukturerad observation var att få en möjlighet att se vad som händer under en måltid i förskolan utan att i förväg styra vad jag skulle titta på. Detta gjorde det sedan lättare att konstruera det schema som senare användes till kodning och analys av resultatet. Under tiden jag gjorde min förstudie insåg jag ganska snart att det inte fungerade att röra mig runt i rummet eller att observera händelser vid flera olika bord samtidigt. Från början fanns det inte så många individer i rummet, men ganska snart var rummet fullt med barn och vuxna och det hände så mycket vid ett och samma bord att det krävde min hela uppmärksamhet att observera några få barn och vuxna. Jag märkte också att det under en måltid händer många saker vid ett bord som hänger ihop och som kräver

observation under hela tiden måltiden pågår. En händelse kan inleda måltiden för att sedan återkomma flera gånger. Då är det viktigare att se hela det händelseförloppet än att fånga olika händelser vid olika platser i rummet. Jag bestämde mig därför för att fortsättningsvis endast observera ett bord i taget, så länge barnen och pedagogen satt vid bordet. Tiden innan barnen sätter sig och efter att de rest sig från bordet och avslutat måltiden, skulle jag titta på olika händelser i resten av rummet.

Jag lärde mig också att det är svårt att genomföra fler än 2-3 observationspass under en dag, då det är mycket koncentrationskrävande att göra observation i ett rum där det händer så mycket hela tiden. Jag bestämde mig därför för att genomföra observation under frukost och lunchmåltiden och sedan ägna eftermiddagen åt att renskriva mina anteckningar. Efter förstudien genomförde jag de övriga två observationerna likadant och kunde därför analysera samtliga observationer tillsammans.

Observationerna

I god tid innan någon började förbereda måltiden i restaurangen satte jag mig på min utsedda plats i rummet. Jag såg mig omkring och passade på att dokumentera hur rummet såg ut och de förutsättningar för barns delaktighet jag kunde upptäcka. Så snart någon kom in i rummet antecknade jag vad som gjordes och vem som tog initiativ till händelsen. Så länge ingen satte sig vid bordet som var närmast mig antecknade jag alla händelser jag såg och hann med att skriva ner. Observationerna dokumenterades med handskrivna anteckningar och en klocka för att jag skulle kunna ange klockslag med jämna mellanrum. Ganska snart kom det barn och vuxna och satte sig vid bordet och då övergick jag till att enbart beskriva de händelser som inträffade där, samt om de barnen lämnade bordet och så gott det gick vad de gjorde. Detta försiggick så länge barnen satt kvar vid bordet och sedan övergick jag till att observera i resten av restaurangen på samma sätt som i början av måltiden. Jag antecknade händelser ända till dess att alla hade lämnat restaurangen. I pausen mellan sittningarna passade jag på att vila några minuter samt gå till personalrummet för att hämta nya anteckningsblad och ny penna om det behövdes. När den sista observationen för dagen var avslutad satte jag mig för att transkribera mina anteckningar till ett word-dokument. Detta var nödvändigt då handskrivna anteckningar kan bli svåra att tyda om man väntar för länge med att transkribera dem.

Förutsättningar i Rum och Möte

Bollens Förskola

Restaurangen på förskolan ligger centralt i huset med en dörr ut mot det stora gemensamma rum som kallas för Torget, och en dörr mot den personalkorridor som finns i huset. Barnen kommer in i rummet genom Torget-dörren. Rummet är möblerat med 11 rektangulära bord av normalhöjd och möblerade med stolar av tre olika modeller. För de allra minsta barnen finns så kallade bygelstolar, barnstolar av hög modell som barnet måste klättra i och ur eller bli lyft i eller ur. De andra stolarna är av vanlig modell, med en hög och en låg variant. Den höga varianten används av de lite större barnen, och de lägre stolarna används av de vuxna. Över varje bord hänger en inplastad bild av en känd fantasifigur i en tråd från taket, så att barnen lätt ska hitta "sitt" bord. Innan barnen kommer in i restaurangen för att äta, har borden dukats av en vuxen så att det på varje bord står bestick i en bestickkorg, glas travade upp och ner mitt på bordet, en hushållspappershållare, en mindre 1-liters vattentillbringare i plast, röd och blå mjölk samt smörgåsmargarin. Flera smörknivar finns i bestickkorgen. Längst bort i rummet sett från barnens ingång, står en låg salladsbuffé samt tallriksdispensrar i hög höjd. I den delen av rummet finns även en kyl med glasdörr där mjölk och smör förvaras, samt skåp i hög höjd. Till vänster om salladsbuffén finns en diskinlämning, med en ramp upp till inlämningen. Två trappsteg leder upp på rampen som är ca 1 meter bred, utan räcke. Diskinlämningen har en rullgardin som är nedsänkt under första delen av måltiden, för att sedan hissas upp av kökspersonalen när barnen börjar bli färdiga vid borden och vill gå och lämna sina glas. Närmast barnens dörr finns även ett tvättställ med låg höjd, där det också finns en lös pall att stå på. Pappershanddukar finns också på låg höjd.

Äpplets Förskola

Liksom på Bollens Förskola är förskolans restaurang placerad centralt i huset och har två utgångar mot personalkorridor respektive ett gemensamt utrymme bredvid restaurangen. Äpplets Förskola har förutom rektangulära bord även runda bord, förskolan är något större, restaurangen likaså och har därmed fler bord, cirka 15. Diskinlämningen har även här en ramp men har också en låg mur som staket runt om. På andra sidan om muren finns restaurangens enda handfat, tillsammans med behållare för pappersservetter och papperskorg. Under lunchmåltiden förvaras den färdiglagade maten i värmeskåp som står precis invid köksdörren. Det är pedagogerna som ställer fram den varma maten på borden innan barnen kommer in för att sätta sig till bords. På Äpplets Förskola går många barn själva till diskinlämningen med både tallrik, bestick och glas.

Rummet

Möjligheterna till delaktighet för barnen på förskolan är många i restaurangen, förutsatt att de vuxna utnyttjar dessa. Stolarna går att klättra på, om barnen är små kan en låg stol användas som stege för att barnet ska kunna klättra upp själv. Bygelstolarna tillåter även de minsta barnen att ställa sig upp själva, och sedan få hjälp ner. Smörknivar och vatten tillbringare är små och greppbara för små händer, karotterna som kommer in på bordet är oftast inte farligt varma och kan skickas mellan barnen, ofta utan hjälp. Handfaten är lågt placerade och tillåter alla barn att tvätta sina händer själva. På Bollens förskola såg jag att så gott som alla barn tvättade sig själva, trots att det endast finns ett handfat, med eller utan hjälp av en vuxen. Vid salladsbuffén finns grönsakerna nära barnen på låg höjd, men det är svårt att hitta plats att ställa tallriken på när de ska ta av grönsakerna. Tallrikarna förvaras i tallriksdispenser och nås inte av barnen. På Äpplets förskola serveras frukosten delvis i buffén, där barnen själva kan ta av olika pålägg, frukt och grönsaker.

Mötet

Mötet i restaurangen och under måltiden sker i första hand mellan vuxna och barn, men också mellan barn och andra barn. I resultatanalysen blev det tidigt klart att möjligheter och hinder till barns delaktighet främst finns i tanken hos de vuxna. Även de svårigheter som finns i Rummet kan övervinnas i ett medvetet Möte mellan barn och vuxna.

Databearbetning och analys

Vid analysen av mina observationer konstruerade jag först ett kodningsschema med utgångspunkt i *Flanders Interaction Analysis Categories* (FIAC) som Bryman beskrivit (Bryman, 2008). Detta kombinerade jag med Hart's stegmodell för delaktighet (Hart, 1997). Jag fokuserade på Hart's tanke om barn och vuxna i samverkan och att de tillsammans skapar delaktighet. Från FIAC hämtade jag kategoriseringen mellan initierande och responderande händelser för att jag skulle kunna identifiera när och hur barn och vuxna tar initiativ till delaktighet (2008). FIAC är ett av de mest kända observations-schemana när det gäller klassrumsforskning och är alltså anpassat efter en situation där pedagogisk personal samverkar med barn. Enligt FIAC iakttar observatören en lektion under tre sekunder i taget och sätter en kategorisiffra på den aktivitet som händer just då. Siffran motsvarar en aktivitet som finns beskrivet i ett kodningsschema, i fallet med FIAC finns siffor mellan 1-20 som alla motsvarar en aktivitet. I mitt kodningsschema har jag utgått från vilka händelser som är initierade av pedagogerna respektive barnet, och vilka händelser som är respons på någon annans initiativ. Jag har kategoriserat alla händelser som främjande av eller motverkande barns delaktighet (se tabell 1).

Tabell 1. Kodningsschema för bearbetning av observationsanteckningar

Främjar eller motverkar händelsen barns delaktighet?	Är händelsen initierande eller responderande?	Kodningsnummer	Beskrivning av händelsen
Handlingar och händelser som möjliggör/främjar barns delaktighet	Initierande	1	Barn tar initiativ till delaktighet, uttrycker vilja
	Initierande	2	Barn erbjuder andra barn delaktighet
	Initierande	3	Vuxna erbjuder möjlighet till barns delaktighet
	Responderande	4	Barn tillvaratar vuxnas initiativ till delaktighet
	Responderande	5	Vuxna tillvaratar barns initiativ till delaktighet
	Responderande	6	Barn tillvaratar andra barns initiativ till delaktighet
Handlingar och händelser som motverkar barns delaktighet	Responderande	7	Vuxna motverkar barns delaktighet
	Initierande	8	Vuxna utövar påtryckning, auktoritet
		9	Möjlighet till delaktighet som inte utnyttjas

I och med att jag valt att göra ostrukturerade observationer har jag inte använt mitt kodningsschema under tiden jag gjort observationen utan i stället som ett verktyg för att kunna koda och analysera resultatet av studien. Jag har återgett alla händelser så noga jag har kunnat och sedan tolkat dem utifrån mitt kodningsschema. På så sätt har jag inte behövt välja och sortera bland händelserna medan de pågick utan enbart koncentrerat mig på att iakta och dokumentera. Efter att jag transkriberat mina fältanteckningar skapade jag ett nytt word-dokument i datorn, som jag döpte till Kodning. Jag klippte ut alla händelser ur textmassan som kunde hänföras till någon av de nio kategorier jag hade bestämt mig för i mitt kodningsschema. Sedan klistrades de in i Kodningsdokumentet under respektive kategori. Detta upprepade jag tills jag inte hade någon text kvar med värdefullt innehåll i ursprungsdokumentet. Under tiden jag arbetade med kodningen upptäckte jag att en och samma händelse kan hamna i olika kategorier, till exempel som ett initiativ av ett barn, som sedan motverkas av en vuxen. I de fallen delade jag upp händelsen i flera händelser men valde

att klippa en så stor bit ur ursprungstexten att sammanhanget och kontexten inte gick förlorad. Detta är en viktig del av den kvalitativa innehållsanalysen (Lundman & Hällgren Graneheim, 2008).

Efter att alla händelser kategoriserats enligt mitt kodningsschema övergick analysarbetet i att hitta de händelser som kunde beskriva och ge svar på studiens frågeställningar. Jag fann att kvalitativ innehållsanalys var en lämplig analysmetod. Lundman och Hällgren Graneheim beskriver den som lämplig för olika typer av texter och tolkning på olika nivåer (2008). Mitt forskningsområde handlar om hur barn och vuxna bidrar till barns delaktighet och då var kontext och sammanhang viktiga för att förstå händelserna i restaurangen. Detta gjorde det lämpligt att tolka materialet genom att plocka ut intressanta detaljer med bibehållet sammanhang enligt principerna för kvalitativ forskning i allmänhet och kvalitativ innehållsanalys i synnerhet (2008).

Jag beskriver min ansats i analysen som deduktiv då jag i förväg kodat materialet enligt en utarbetad mall, se tabell 1. Genom att först dela upp analysenheten, i det här fallet måltiden, i tre olika domäner - Före maten, Vid bordet och Efter maten - kunde jag sedan kategorisera alla kodade händelser i underkategorier då jag såg att många kodade händelser likade varandra, (se bilaga 1). Exempel på underkategorier är *Barn äter själv*, *Barn brer smörgås* eller *Vuxna lyfter och bär*. Underkategorierna samlades sedan i sex kategorier med utgångspunkt i kodningsschemat. Jag slog ihop de koder som handlade om barns initiativ, vuxnas initiativ och de som handlade om att motverka barns delaktighet, sammanlagt sex olika kategorier. Genom att bearbeta råmaterialet med kvalitativ innehållsanalys kunde jag lyfta innehållet till en högre tolkningsnivå och lättare urskilja hur materialet hörde ihop och skiljde sig åt. Kategorierna fördelades i underteman, *Delaktighet främjas* och *Delaktighet motverkas*. Enligt modellen för kvalitativ innehållsanalys kan forskaren på det sättet hitta den röda tråd, ett tema, som löper genom hela resultatet. Forskaren kan på så sätt svara på frågan "Hur?" (2008). I denna studie tolkade jag temat i mitt resultat som *Mötet möjliggör delaktighet trots hinder i Rum och tanke*. Jag svarar på så sätt på frågan hur barns delaktighet ser ut i förskolerestaurangen.

Metodologiska överväganden

En viktig aspekt i fråga om observation som metod är hur forskaren får tillträde till fältet, alltså att få acceptans av dem man studerar att vistas i deras vardagsmiljöer. Att jag valt att studera en miljö där jag redan vistas i mitt arbete innebär en stor fördel då jag som kökschef i förskolan i Eskilstuna Kommun är känd av de flesta barn och vuxna och utgör inte någon

främmande person. Jag är själv van vid förskolemiljön och känner till hur verksamheten fungerar och hur byggnaderna är utformade. Jag är bekväm i att vistas i miljön och kunde på så vis lättare kunna smälta in och ta så lite plats som möjligt under mina observationer. Enligt Lundman och Hällgren Graneheim är det en fördel i den kvalitativa innehållsanalysen att forskaren känner till den kontext i vilken studien genomförs (2008). Min medvetenhet om förskolans villkor och rådande kultur möjliggjorde en analys där texten kunde ses i sitt sammanhang. Naturligtvis innebar denna medvetenhet också vissa risker, särskilt risken att vara partisk i innehållsanalysen. Min närvaro hade också kunnat påverka de vuxna då min vanliga roll som chef i förskolan är känd. På så vis hade den så kallade forskareffekten kunnat bli alltför framträdande och min närvaro hade påverkat det naturliga skeendet så att det inte gick att dra några slutsatser utifrån det jag observerat. Jag har försökt undvika detta genom att genomföra observationerna på förskolor där jag inte själv har egen personal, och där de vuxna inte har någon naturlig kontakt med mig som chef.

Etiska överväganden

Jag har lagt stor vikt vid att förklara för berörda vuxna vilket syfte min studie har och hur jag har gjort för att säkerställa att den personliga integriteten inte kränks i studien (Vetenskapsrådet, 2011, s. 43). Jag har också varit noga med att tala om att jag inte inriktat mig på enskilda barn och vuxna, utan på de händelser de varit inblandade i under tiden jag genomfört mina observationer. Det finns inga namn på barn eller vuxna i mitt material, inte heller namn eller karaktäristika för de förskolor jag valt att göra mina observationer i. För att tillgodose *informationskravet* var jag noggrann med att innan observationer och skuggning ägde rum inhämta godkännande från förskolechefen på respektive förskola samt sedan informera på förskolan om vad jag skulle göra, syftet med min närvaro och kontaktuppgifter till mig samt min handledare, genom att sätta upp informationsblad på flera olika ställen på förskolan (se bilaga 2). Jag informerade också om att jag endast skulle dokumentera med hjälp av anteckningar, att mitt material inte skulle innehålla några namn, kön eller enskilda kännetecken på barn, vuxna eller på förskolan jag studerade. Jag talade om att allt material skulle hanteras konfidentiellt och endast läsas av mig och min handledare. Förskolans personal och föräldrar fick också veta att de när som helst kunde kontakta mig eller min handledare för frågor eller om någon inte ville delta i min studie. Om någon hade hört av sig, hade jag sett till att inte ta med den individens handlingar eller deltagande i de händelser jag observerade. På så vis säkerställde jag *konfidentialitetskravet* samt *samtyckeskravet*. Jag satte också upp informationsblad i personalrummet och i personalkorridoren, för att tydliggöra för pedagogerna varför jag var där och att jag var där i egenskap av forskare och inte chef i första hand (se bilaga 3). *Nyttjandekravet* säkerställdes genom att jag informerade i missivbrevet till

föräldrarna att observationsmaterialet endast skulle användas av mig och min handledare till denna studie och inget annat ändamål.

Resultat

Hur ser barns delaktighet ut i förskolerestaurangen? Studiens resultat visar på vems initiativ barns delaktighet blir verklighet, vilka möjligheter och hinder som kunde upptäckas, samt hur barns delaktighet både främjas och motverkas. Jag har valt att dela upp måltidsprocessen i tre delar, *Före maten*, *Vid bordet* och *Efter maten*.

Initiativ till barns delaktighet

Varifrån kommer då initiativet till barns delaktighet? Den viktigaste slutsatsen här är att barns delaktighet blir verklighet när vuxna uppmuntrar barns initiativ och att vuxna visar på möjligheterna (se tabell 2).

Tabell 2. Olika typer av initiativ till barns delaktighet

Del av måltiden	Händelse	Initiativ till delaktighet
Före maten	Barn väljer placering Barn klättra själva upp på stolen	Barn tar initiativ till delaktighet
	Vuxna låter barn hjälpa till att duka Vuxna frågar barn om de vet vilken mat det blir	Vuxna tar initiativ till delaktighet
	Vuxna respekterar barns vilja att sitta eller ha haklapp	Vuxna tillvaratar möjligheter till delaktighet
Vid bordet	Barn tar mat själv Barn brer smörgåsen själv Barn uttrycker vilja om mer mat eller dryck Barn uttrycker vilja att inte äta eller smaka	Barn tar initiativ till delaktighet
	Vuxna uppmuntrar barn att ta själva Vuxna frågar barn vad och om de vill äta och dricka Vuxna uppmuntrar barn att bre sin smörgås själv Vuxna låter barn skära och dela maten själv Vuxna låter barn hälla mjölk och vatten med hjälp Vuxna utmanar barn att prova själv när de ber om hjälp	Vuxna tar initiativ till delaktighet
	Vuxna låter barn vara och låter dem ”göra färdigt Vuxna hörsammar barns vilja om mer mat och dryck Vuxna bemöter barns vilja med kompromiss och presenterar alternativ	Vuxna tillvaratar möjligheter till delaktighet
Efter maten	Barn lämnar glas och/eller tallrik i disken Barn klättrar ner själv från sin stol Barn tvättar sig själv vid handfatet	Barn tar initiativ till delaktighet
	Vuxna ställer fram saker på en vagn så att barn når att ta dem Vuxna uppmuntrar barn att duka av Vuxna hjälper barn men låter dem tvätta sig själva	Vuxna tar initiativ till delaktighet
	Vuxna hjälper barn att klättra ner från stolen Vuxna hjälper barn att tvätta sig själva Vuxna hjälper barn att duka av	Vuxna tillvaratar möjligheter till delaktighet

Före maten

Barns initiativ före maten handlar till största delen om att välja sittplats och vid de enstaka tillfällen som vuxna ger möjlighet till barns delaktighet handlar det om att låta barn vara med och duka och förbereda restaurangen innan barnen kan börja äta. Barns initiativ kan visa sig som motstånd eller ovilja att följa instruktioner men också tolkas som en önskan om delaktighet.

10:50 Några barn kommer in, nästan springer, tillsammans med en vuxen. Stämningen blir genast lite spänd i restaurangen, ett barn ser arg och uppjagad ut och lite stirrig i blicken. En av pedagogerna som sitter i restaurangen ser sig genast om från sin plats vid ett bord bort, säger genast, med hög röst: "Sätt dig!! De ska inte sitta bredvid varandra! Hen ska sitta där, de sitter vid samma bord men inte bredvid varandra!" Barnet sätter sig inte utan springer vidare in i rummet, sätter sig sedan vid ett annat bord en bit bort. Barnet förblir sittande där och är lugn.

Här motverkar barnet pedagogens försök att bestämma sittplats, barnet väljer en annan plats. Pedagogen gör ingen ansats att främja delaktigheten genom att för en dialog med barnet utan använder sin auktoritet som vuxen. Barnets initiativ blir oemotsagt men uppmuntras inte heller.

Vid bordet

Barn tar initiativet när det kommer till viljeyttringar, såsom att vilja ha mer mat eller dryck. Vuxna tar initiativ när det gäller att låta barn ta mat själva och att välja vad de vill äta och dricka.

Barnen kan nu börja ta mat. Ett av barnen börjar med potatisen som pedagog vid bordet sedan skickar vidare till nästa barn, som först tappar skeden men tar upp den och lägger den i skålen igen. Pedagog ser det och säger uppmuntrande "Bra! Bra." Barnet skjuter undan skålen efter att ha tagit, men pedagog säger då "S vill nog ha, skicka till henne!" Då tar barnet skålen och lyfter den till nästa barn, som tar emot den och tar mat.

Med pedagogens uppmaningar och uppmuntran tar barnen själva ansvar för att ta mat, och för att låta kamraterna vid bordet få ta mat. Pedagog tar här initiativ till barns delaktighet. I nästa belysande citat ur fältanteckningarna visar barnen olika tecken på vilja, dels genom att tala om vilken mat som önskas, men också genom att tacka nej och anta den uppmaning om att lägga lite sås på tallriken som kommer från pedagog. Barnens delaktighet blir här möjlig genom att deras initiativ uppmärksammas och uppmuntras.

Sedan kommer kocken ut med karotterna och ställer ut dem på borden, kommer så småningom till vårt bord och ställer maten på bordet. Ett av barnen ser detta och ropar på en gång: "Jag vill ha ris!" Barnet får genast karotten av pedagog och lägger själv upp ris, och skickar sedan på eget initiativ skålen vidare till nästa barn som sitter bredvid. Pedagog hjälper till att lyfta den så att nästa barn också kan ta. Ett annat barn blir erbjuden sås, men vill inte ha efter att ha rört lite i den och tittat ner i såskannan. Nästa barn vill inte heller ha. Pedagog frågar "Ska vi inte lägga lite grann här, på kanten?" Men båda pojkarna nekar.

Efter maten

Efter maten vet de flesta barn vad som gäller, och många tar initiativ till delaktighet genom att själva klättra ner från sin stol, gå till disken eller till handfatet. Barnen verkar säkra på

rutinerna och behöver inte fråga om vad de ska göra. I stället tar de initiativ genom att be om hjälp när de tycker att de behöver det.

Ett av barnen tar av sig haklappen. Pedagogerna frågar "Är du klar?" Barnet försöker klättra ner men fortsätter samtidigt äta på sin smörgås. Pedagogerna har rest sig upp för att lyfta ner barnet men hejdar sig då hen ser att barnet fortfarande äter. Ett annat barn vill nu ner från sin stol, och pedagogerna skjuter ut stolen från bordet så att barnet kan klättra ner själv och springer sedan till handfatet. Barnet springer iväg och ropar "Tvätta händerna!".

Citatet visar på två intressanta händelser. Barnet som tydligt visar vilja att komma ner från sin stol för att kunna tvätta sig, men också hur pedagogerna är följsamma och inväntar barnet som rest sig men som fortfarande äter. Pedagogerna låter barnet bestämma och uppmuntrar på så vis barnets initiativ.

Möjligheter och hinder för barns delaktighet

De möjligheter till barns delaktighet som kunde observeras handlar främst om barnets placering, alltså att gå själv, att klättra upp eller ner från sin stol, att välja stol och/eller bord, samt om själva ätandet – att ta mat själv, att hälla mjölk själv och att dela sin mat själv. Möjligheterna till barns delaktighet finns främst i rummets utformning. Hindren består främst i att vuxna inte ser möjligheter till delaktighet i skeendet här och nu, alltså Mötet, se tabell 3.

Tabell 3. Möjligheter och hinder för barns delaktighet.

Del av måltiden	Händelse	Möjligheter till delaktighet
Före maten	Barn dukar fram Barn tar grönsaker Barn sätter sig på sin plats	Barn tillvaratar möjligheter till delaktighet
	Vuxna respekterar barns vilja att sitta eller ha haklapp	Vuxna tillvaratar möjligheter till delaktighet
	Vuxna lyfter och bär Vuxna dukar utan barn Vuxna förbereder inte barnen	Möjligheter som inte utnyttjas
	Vuxna bestämmer barns placering	Vuxna motverkar barns delaktighet
Vid bordet	Barn tar chansen att själv ta mat Barn tar chansen att själv hälla mjölk och vatten Barn tar chansen att själv bre sin smörgås	Barn tillvaratar möjligheter till delaktighet
	Vuxna låter barn vara och låter dem ”göra färdigt Vuxna hör samman barns vilja om mer mat och dryck Vuxna bemöter barns vilja med kompromiss och presenterar alternativ	Vuxna tillvaratar möjligheter till delaktighet
	Vuxna lägger upp mat Vuxna häller upp dryck Vuxna delar och skär Vuxna tvättar barn i ansikte och om händerna Vuxna påbörjar delaktighet men slutför inte	Möjligheter som inte utnyttjas
	Vuxna kommenterar barns ätande direkt och inför dem Vuxna lägger upp mat utan att fråga	Vuxna motverkar barns delaktighet
	Barn tillvaratar chansen att duka av	Barn tillvaratar möjligheter till delaktighet
Efter maten	Vuxna hjälper barn att klättra ner från stolen Vuxna hjälper barn att tvätta sig själva Vuxna hjälper barn att duka av	Vuxna tillvaratar möjligheter till delaktighet
	Vuxna dukar av utan att barnen får vara med Vuxna torkar av borden själva Vuxna lyfter barn som kan klättra och gå själva Vuxna tvättar av barn som kan tvätta sig själva	Möjligheter som inte utnyttjas
	Vuxna säger nej när barn uttrycker vilja att hjälpa till	Vuxna motverkar barns delaktighet

Före maten

Restaurangens placering, att barn och vuxna fysiskt måste förflytta sig från sin hemvist för att kunna duka och förbereda, är ett exempel på hinder i form av Rummet. Det blir då viktigt att planera hur dukningen ska gå till för att barn ska få möjlighet att vara med. Den vuxna måste ha en medvetenhet kring dukningen som en pedagogisk aktivitet, annars förbises möjligheten. Det är ingenting som bara sker av sig självt.

En form av delaktighet innan maten såg jag när barnen som kom till restaurangen och fick välja sittplatser. Dock innebar den möjligheten också ett hinder, då de barn som kom senare inte kunde välja alls, utan blev hänvisade platser enbart utifrån där det fanns en ledig stol. De

barnen hade ingen möjlighet att välja en plats med en trygg vuxen eller med kompisar från den egna hemvisten.

Genom att skugga en förskollärare under en dag ville jag undersöka om måltiden var närvarande under andra delar av dagen än just stunden i restaurangen. Jag ville veta om pedagogen såg möjligheten att prata om och på andra sätt beröra måltiden som aktivitet tillsammans med barnen. Under min dag tillsammans med pedagogen på den aktuella förskolan såg jag mycket lite av detta. Ett tydligt exempel på en möjlighet till att lyfta måltiden som pedagogisk aktivitet såg jag under samlingen med en grupp barn innan maten.

10.22 Nu tittar S på klockan och säger "Nu är det dags att börja kissa och tvätta händerna innan maten. Nån som vet vad det är för mat idag?" Kanske har de pratat om matsedeln men inte när jag och S varit med. Kanske vid fruktstunden tidigare på förmiddagen? Ett av barnen svarar genast "Fisk och sås och potatis!" S svarar "Å vad du kommer ihåg, va bra!" S går ut i tvättrummet och stannar där medan barn kommer dit och går därifrån. I dörröppningen till ett av de små rummen står en annan pedagog, som ropar "Nu är det dags för samling innan maten, kom!" Barnen går mot rummet, kommer in och de sätter sig i en ring på golvet. Barnen och pedagogen räknar tillsammans och sjunger några sånger tills S kommer in och säger att det är dags att börja gå in till maten. Bamsebordet kan börja säger hon, eftersom det var Bamsesången man sjöng sist. S tar med sig 6 barn, jag följer med och vi går iväg mot restaurangen.

Samlingen innan maten skulle kunna utgöra en start på måltiden, förbereda barn och vuxna vad som ska hända och vad som väntar dem. Genom att prata och på andra sätt beröra maten och restaurangen kan barnen få en bild av vad som förväntas av dem och vad de kan förvänta sig av måltiden som aktivitet. I exemplet uppmärksammar inte pedagogerna denna möjlighet utan motverkar på det sättet barnens delaktighet.

Efter maten

Ett hinder som kunde observeras efter maten var att det i de observerade restaurangerna endast finns ett handfat där barnen kan tvätta sig. Handfatet sitter på låg höjd och gör det möjligt för de minsta barnen att nå upp. På dessa förskolor vistas 120-140 barn och ca hälften av barnen, 60-70 barn, äter under varje sittning. I den ena restaurangen uttryckte en av pedagogerna att de såg ett hinder till barns delaktighet eftersom ett handfat inte räcker till så många barn. Istället hade man skapat en rutin att torka av barnen vid bordet med fuktiga tvättilappar. Med en bibehållen tanke kring barns delaktighet hade ett alternativ kunnat vara att låta barnen torka sig själva med tvättilappen. På den andra förskolan uttryckte ingen detta som ett hinder och jag såg under mina observationer att så gott som alla barn tvättade sig själva vid handfatet eller fick hjälp av en vuxen. Detta visar med tydlighet att möjligheten till delaktighet främst hittas i mötet mellan pedagoger och barn och i tanken att måltiden är en

pedagogisk aktivitet med delaktighet som en naturlig del. Problemet med handfatet kan enligt FAMM kategoriseras som Rummet och lösningen för att komma runt det med Mötet.

Barns delaktighet främjas och motverkas

Jag såg i min studie exempel på hur vuxna framgångsrikt hittade lösningar på de problem som finns, men också många möjligheter till delaktighet som inte utnyttjades. De faktorer som motverkar barns delaktighet fanns främst att hitta i de vuxnas agerande och mindre i rummets fysiska utformning. Exempel på detta är vuxna som bär och lyfter barn i och ur stolar, vuxna som lägger upp mat, håller upp dryck och delar mat utan att låta barnen ta ansvar för detta själva, se tabell 4.

Tabell 4. Exempel på hur barns delaktighet främjas eller motverkas.

Del av måltiden	Händelse	Barns delaktighet främjas eller motverkas
Före maten	Vuxna låter barn hjälpa till att duka	Vuxna främjar barns delaktighet
	Vuxna lyfter och bär Vuxna dukar utan barn Vuxna förbereder inte barnen Vuxna bestämmer barns placering	Vuxna motverkar barns delaktighet
Vid bordet	Vuxna uppmuntrar barn att ta själva Vuxna uppmuntrar barn att bre sin smörgås själv Vuxna låter barn skära och dela maten själv Vuxna låter barn hälla mjölk och vatten med hjälp Vuxna utmanar barn att prova själv när de ber om hjälp Vuxna låter barn vara och låter dem ”göra färdigt	Vuxna främjar barns delaktighet
	Vuxna lägger upp mat Vuxna häller upp dryck Vuxna delar och skär Vuxna tvättar barn i ansikte och om händerna Vuxna påbörjar delaktighet men slutför inte Vuxna kommenterar barns ätande direkt och inför dem	Vuxna motverkar barns delaktighet
Efter maten	Vuxna uppmuntrar barn att duka av Vuxna hjälper barn men låter dem tvätta sig själva Vuxna hjälper barn att klättra ner från stolen	Vuxna främjar barns delaktighet
	Vuxna dukar av utan att barnen får vara med Vuxna torkar av borden själva Vuxna lyfter barn som kan klättra och gå själva Vuxna tvättar av barn som kan tvätta sig själva Vuxna säger nej när barn uttrycker vilja att hjälpa till	Vuxna motverkar barns delaktighet

Före maten

Den största möjligheten till barns delaktighet före maten ligger i förberedelserna i restaurangen, alltså i att duka och ställa fram olika tillbehör. Här finns också den möjlighet som utnyttjades minst. Vid ett tillfälle förekom det att en vuxen i sällskap med tre barn hjälptes åt att ställa fram vatten, mjölk och smör på borden.

10:35 1 vuxen och 4 barn kommer in i restaurangen och hjälps åt att ställa fram mjölk och smör på borden. En vuxen och två barn till kommer in, från en annan hemvist, och gör likadant. De vuxna ställer sakerna på en vagn, som barnen kan plocka ifrån. Pedagogerna och barnen pratar tillsammans om var sakerna ska stå, var det fattas. Pedagogerna och ett av barnen pratar om att tillbringarna är väldigt fulla med vatten, att det är svårt att bära utan att hälla ut vatten. Två av barnen bär tillbringare. "Var försiktig, titta på vattnet!" säger pedagogerna, men låter barnen ställa fram kannorna själva, det går bra och inget vatten spills ut. Pedagogerna frågar nu "Ska vi hjälpa (hemvistens namn) att ta fram smör? Gå och titta var dom har smör nånstans!" Två av barnen springer genast och gör detta, skrattar och tittar på borden. Ett av barnen säger "Jag har ont i magen" och pedagogerna svarar "Du är hungrig kanske?" Barnen och pedagogerna fortsätter att plocka ut smör till borden och diskuterar var det fattas smör.

I exemplet ovan vistades barn och vuxna tillsammans i restaurangen under mindre än tio minuter, atmosfären var lugn och avspänd, ljudnivån låg och barn och vuxna kunde i lugn och ro resonera om hur arbetet skulle gå till. Barnen utstrålade glädje och energi och pedagogerna kunde ägna några få barn lite extra uppmärksamhet, något som antagligen är ett välkommet avbrott för både vuxna och barn i den annars så intensiva förskolemiljön. Pedagogerna främjar barnens delaktighet genom att låta dem utföra alla de uppgifter de klarar av, även att bära tillbringarna som var fulla och lätt kunde skvimpas över. Pedagogerna visar barnen förtroende och uppmuntrar dem till att utföra arbetsuppgiften själva.

Före maten förhindras delaktigheten främst genom att de vuxna lyfter och bär barnen till sina sittplatser, ofta utan att fråga dem eller berätta vart de ska eller vad som ska hända. Jag såg detta med barn i olika åldrar, från små 1-åringar till större barn som med lätthet hade kunnat ta sig till rätt bord och klättra upp på sin stol. Skillnaderna i om denna möjlighet utnyttjades eller ej låg i de vuxnas beteende.

Tre små barn kommer nu till bordet där jag sitter. Ingen vuxen är med dem på en gång, men de klättrar upp själva i stolarna. en pojke P1, börjar dela ut haklappar till de andra lediga platserna runt hans plats där han sitter. Han tar haklappar från högen på bordet. Han klättrar ner igen, och nu kommer en pedagog, V2 som tar tag i honom, lyfter honom och sätter honom i en av bygelstolarna. P1 är glad ändå, V2 har inte sagt något utan bara lyft. En annan pedagog, V1, kommer, säger något, varvid V2 lyfter P1 ur stolen igen, ner på golvet, och sen lyfter honom upp på samma stol som ha satt på från början innan de vuxna kom till bordet.

Exemplet visar tydligt hur viktigt det är med lyhördhet hos de vuxna för att kunna uppfatta och se de möjligheter till barns delaktighet som finns. Barnet ovan visar små barns handlingskraft och vetskap om var rätt plats vid bordet är och den vuxna fångade inte tillfället att fråga eller låta barnet klättra upp igen. En möjlighet som motverkades.

Ett exempel på hur barns initiativ till delaktighet motverkas visar hur en vuxen säger nej och använder sin auktoritet utan eftertanke. Barnets vilja att sitta på en särskild stol verkar viktigt just för det här barnet och den vuxna som motverkar det initiativet undersöker inte möjligheten att uppmuntra barnets val.

10.45 Fyra barn blir insläppta i restaurangen. Pedagog, VI, som följer med är kort i tonen och ser sur ut. Ett av barnen sätter sig vid ett bord. Genast kommer VI fram, säger till barnet: "Nej du ska inte sitta på en vuxenstol!" Barnet: "Jo jag vill sitta på en låg stol". VI: "Nej!" Tar stolen, byter mot en annan och låter barnet sätta sig. Barnet, igen: "En jättelåg vill jag ha!" VI: "Du det finns bara en höjd på stolarna här!". Barnet sätter sig.

I restaurangen på den förskola där observationen genomfördes finns två sorters stolar samt bygelstolar för de allra minsta. De vanliga stolarna har två olika höjder, en lite lägre och en högre. Båda stolarna är möjliga att sitta på för både vuxna och barn. I fallet ovan kan det vara så att den låga stolen behövdes någon annanstans och att det inte fanns möjlighet för barnet att få just den stolen, men det är ingenting som sägs eller som pedagog använder som argument eller förklaring till sitt agerande. Barnet får inte veta varför det inte kan få bestämma över sitt höjden på sin stol och blir inte heller tillfrågad om varför det är viktigt att få just den stolen.

Vid bordet

Det är vid bordet och under tiden som måltiden äts som barns delaktighet kan upptäckas till största delen. Här handlar det om att få ta och äta mat själv, att dela och skära, och att bre sin egen smörgås. Barnen uttrycker också ofta vilja, verbalt eller med kroppsspråk, som handlar om att få mer mat, att inte vilja smaka eller att få hjälp med olika saker såsom att klättra ur en bygelstol eller dela maten. En möjlighet till delaktighet är här ofta att vuxna låter barn fortsätta med ett skeende eller en process, utan att avbryta eller påskynda den. Det kan handla om att få äta i sin egen takt på sitt eget sätt. Om vuxna vågar låta barn "göra färdigt", visar det sig ofta att resultatet blir det önskade även ur ett vuxenperspektiv.

Ett av barnen har gått iväg med sin tallrik. Vid bordet pratar barnen och pedagog vidare. De pratar om grönsaker, pedagog frågar ett av barnen om krutonger är grönsaker? Några av barnen räcker upp handen och vill svara, de är ivriga, och pedagog säger att det inte är så. Barnet med tallriken kommer nu tillbaka till bordet. Han har hämtat grönsaker nu, tre olika sorter. Han hade inte tagit några grönsaker innan.

Alla barn som kommer in i restaurangen under mina observationer uppmuntras att gå till salladsbuffén för att ta av grönsakerna innan de kommer och sätter sig vid bordet för att ta av den varma maten. Barnet i exemplet tyckte uppenbarligen att det var en bättre idé att ta grönsaker efter att ha ätit sin varma portion och tack vare att de vuxna lät honom avgöra det

själv, tog han sedan grönsaker och dessutom tre olika sorter. Barnet fick möjlighet att vara delaktig i hur och vad han skulle äta den dagen. Ytterligare ett exempel på detta är ett litet barn som själv går iväg med sin tallrik för att ta mer gröt under frukostmåltiden. Det är ett litet barn, och det hade varit lätt för en vuxen att hjälpa till av den anledningen. I exemplet är det oklart om de vuxna såg barnet göra detta eller om det skedde medan de vuxna vid bordet var upptagna med annat, men klart är att barnet klarade hela processen själv, från att ta sig från stolen ner på golvet, ta av gröten och sedan tillbaka till bordet igen. Barnet fick ”göra färdigt”.

En låg vagn med två grötkarotter står mitt i restaurangen mellan borden. Ett barn, kanske 2 år, kommer fram till vagnen med sin tallrik, som hen ställer ifrån sig. Barnet ägnar sedan en stund åt att slicka i sig gröt med pekfingret, från spill på vagnen och från karotterna. Hen ser nöjd ut. Vid bordet precis bredvid sitter två vuxna, det är oklart om de ser vad barnet gör eller om de är upptagna med annat. Efter en stund tar hen skeden i karotten och efter några försök får barnet upp gröt i sin tallrik, tar den och går till sin plats. Där får barnet hjälp av pedagogen med en hand för att sätta sig på stolen igen.

Ett hinder för barns delaktighet vid bordet och även en möjlighet som inte tillvaratas, är benägenheten hos vuxna att inte låta barn vara delaktiga genom en hel process. Barn får ofta bestämma över vad de vill dricka eller äta, om de vill ha mer mat eller om de ska lämna bordet när de ätit färdigt. Dock avslutas delaktighetsprocessen som barnen initierar genom att den vuxne håller upp mjölken, delar maten eller lägger upp mer mat på tallriken. Det naturliga hade istället varit att låta barnet påbörja och avsluta och få en kontinuitet i delaktigheten. Ett tydligt exempel på hur det kan se ut när barns delaktighet uppmuntras och stöds genom en hel process visas här.

Ett barn, F1, sätter sig och säger genast till pedagogen, V2, som sätter sig vid bordet: ”Jag är törstig!”. V2: ”Ja det sa ju du förut! Pedagogen tar mjölkpaketet och ger det till F1. ”Den är ganska full, vi kan hjälpas åt”. De håller upp tillsammans och barnet dricker. V2 fortsätter att fråga de andra barnen vid bordet, F2, F3, F4 och F5 vad de vill dricka, och låter barnen hålla själva med en hjälpande hand. F2 får instruktioner om hur han ska hålla i paketet så att det går lättare. ”Släpp gaffeln en stund och sätt handen här så kan du hålla paketet”. Sedan säger pedagogen till F3: ”Vad vill du dricka L?” F3: ”Mycket mjölk!” Pedagogen: ”Vad är mycket tycker du då?” De håller tillsammans och håller och pratar samtidigt om när det är mycket mjölk i glaset. Pedagogen fortsätter att fråga och hålla tillsammans med barnen, upprepar deras svar och uppmanar dem att hjälpa till själva. ”Ska du hjälpa mig att hålla du också?” säger hon till F2, ett litet barn vid andra kortändan av bordet.

Pedagogen visar ett positivt förhållningssätt under måltiden där barnen hela tiden uppmuntras att prova själva, även de som först ber om hjälp eller inte vet hur de ska göra. Delaktigheten finns med som en röd tråd och de möjligheter som dyker upp tillvaratas. Ytterligare en bild av

hur det kan se ut när barn får ”göra färdigt” målas upp i exemplet nedan där ett barn under frukosten i lugn och ro får ta upp havrekuddar ur en burk och ner i sin tallrik. Barnet är noga med att använda skeden trots att det tar tid och att bara en eller två havrekuddar hamnar på skeden åt gången. Två pedagoger lägger märke till händelsen men ingen av dem kommenterar eller stressar på, utan låter barnet ”göra färdigt” i sin egen takt. Först när barnet är klart och skjuter burken ifrån sig kommer en fråga och en uppmuntrande kommentar.

Nu vill ett av barnen ha mjölk. Pedagog som sitter vid bordet frågar ”Vill du ha röd eller blå mjölk?” Barnet vill ha lättmjölk och de håller tillsammans på tallriken. Barnet tar sedan själv russin och solrosfrön, ber om kanel och får det av pedagog, strör på tallriken. Pedagog sträcker fram burken med havrekuddar och barnet tar emot den och börjar ta kuddar med skeden. Det inte så många kuddar kvar och skeden är stor, stor koncentration läggs på att få upp havrekuddarna med skeden. Det tar en stund men barnet ger inte upp utan fortsätter tills alla kuddarna är på tallriken och burken är tom. En annan pedagog kommer under tiden fram till bordet, tittar på barnet men låter henne göra färdigt. Sedan frågar pedagog ” Räckte det, är det bra nu?” Barnet nickar, och pedagog svarar ”Så bra!”

Det här barnet får själv bestämma vad hon vill äta, hur mycket hon vill ha och själv ta ansvar för att det hon vill äta hamnar på tallriken eller i glaset. När allt är färdigt får hon bekräftelse från en vuxen som ser och kommenterar att barnet fått som det vill ha. Barnet får inte beröm för att det varit duktigt, utan vetskap om att en vuxen försäkras sig om att barnet har det bra.

En naturlig delaktighetsprocess medan barn och vuxna sitter vid bordet och äter tillsammans börjar ofta med att barn visar vilja och verbalt eller med kroppsspråk, talar om att det vill ha mat eller dryck. Processens avslut är då att maten eller drycken hamnar på tallriken eller i glaset och det är ofta här vuxna motverkar barns delaktighet och förbiser den möjlighet som finns där.

Ett av barnen vid bordet vill ha mera mjölk. Deras mjölkpaket är slut så barnet tar glaset och går till ett annat bord och fyller på sitt glas. Barnet kommer tillbaka. Ett av de andra barnen vill nu också ha mera mjölk och uppmanas av pedagog att också gå till ett annat bord och hämta, där det första barnet var nyss. Barnet och en kamrat går dit men kommer tillbaka, för pedagog vid det bordet var inte där. De uppmanas att gå och hämta mjölkpaketet därifrån ändå, och det gör de. Pedagog får mjölkpaketet, och hon håller nu upp åt flickorna.

Pedagogen ser här möjligheten till delaktighet att låta barnen själva ta ansvar för att hämta mer mjölk när paketet är tomt på det egna bordet. De två senare barnen är lite osäkra, men uppmuntras att försöka igen och att ta med sig mjölk till bordet. I stället för att låta processen avslutas med fortsatt delaktighet, tar pedagog över mjölkpaketet från barnen och håller upp mjölken. Hindret finns i mötet mellan pedagog och barnen och i det faktum att pedagog

inte ser händelsen som en sammanhängande process där barnens delaktighet får stå i centrum. Fokus läggs på att mjölken hamnar i glaset, inte på hur den hamnar där.

En annan faktor som motverkar barns delaktighet vid bordet är vuxnas kommentarer och förmaningar kring vad och hur barnen äter sin mat. Även en kort kommentar kan få negativ effekt:

Ett barn vill ha mer mat och pedagogen skrapar ihop på fatet så att barnet kan ta själv. En stund senare vänder sig pedagogen till barnet, som ännu inte ätit upp sin mat, och säger "nu vill jag att du äter upp din mat, nu när du tagit så jättemycket mat". Strax efteråt går barnet och lämnar sin tallrik kvar, orörd.

Det är givetvis inte säkert om barnet hade ätit sin mat om pedagogen hade låtit bli att uppmana till att maten skulle ätas upp, men nu avslutades händelsen med att barnet helt sonika lämnade bordet utan att säga något till vare sig de andra barnen eller pedagogen. Andra typer av kommentarer som fälls över huvudet på barnen ger en negativ stämning och bidrar inte till att barn själva tar initiativ till delaktighet.

Den andra pedagogen kommer fram till bordet igen och säger "Den där donnan där borta", betonar donnan, knycker på axeln bort mot sig eget bord, "hon äter ingenting" och gör en grimas med ansiktet och handen. Pedagogen vid mitt bord säger med låg röst "Ja det kan vara så ibland". Pedagogen går igen.

Auktoritärt förhållningssätt kring barn och mat visar sig i mina observationer främst genom vuxnas handlingar snarare än i ord och tal. Den vanligaste formen är när barn inte får lägga upp mat själva eller bestämma hur mycket de vill ha. Detta måste naturligtvis ses mot bakgrund att barnen har olika förmåga att själva göra detta, men alla barn i förskolan kan få möjligheten att svara på en fråga, visa vilken mat de vill ha eller att med hjälp från en vuxen själv lägga mat på sin tallrik. Följande exempel visar hur det kan se ut när barn inte får möjlighet till delaktighet vid bordet:

Vid ett annat bord med något äldre barn, 4-5 år: Pedagogen lägger upp mer mat åt barnen när de säger att de vill ha mera mat, hon skrapar ihop maten på deras tallrikar så att den inte ska åka över kanten ut på bordet. Ett barn försöker ta mer mat själv, men pedagogen tar ifrån honom skeden och lägger för honom på tallriken. Pedagogen fortsätter att lägga upp mat till de barn som säger att de vill ha mer. Barnen blir inte tillfrågade hur mycket de vill ha, de får en slev var.

Efter maten

Efter maten är det barnens göromål med den egna personen som står i fokus för deras delaktighet. Det handlar om att ta sig ner från sin stol, ner på golvet, att lämna glas och ibland tallrik i diskinlämningen, samt att tvätta sig vid handfatet eller med papper vid bordet. Barnen

tar ofta själva initiativet till detta och ofta uppmärksammas det också av de vuxna, som på olika sätt underlättar för barnen att klara sig själva. När det gäller göromålen runt dukning och avdukning finns liksom före maten en utnyttjad möjlighet att låta barnen vara med. Ytterst få exempel på barn som är delaktiga i processen kring avdukning, torka bord och golv observeras. Ett exempel på hur det kan se ut när vuxna uppmärksammar barns intresse och vilja att delta i efterarbetet vid måltiden kan ses här:

En av de vuxna, T, går runt med vagnen för att samla in matkarotter från borden. Ett par barn verkar intresserade, och T uppmanar dem att ta en vagn och köra runt den så att pedagogerna kan ställa disk på den. T uppmanar barnen med vagnen: "Börja med de här borden!" och visar på borden i mitten av restaurangen. Barnen är pigga och glada och går genast till de anvisade borden med vagnen. Vid borden dukar vuxna av en hel del tallrikar, en del barn hjälper till med avdukningen och tar undan brödkorgar, bestick och mjölkpaket. T dukar av alla karotter och matformar från borden. En stund senare är några enstaka barn kvar i restaurangen, tre vuxna är också kvar. Barnen med vagnen har gått och en pedagog kommer och tar den och plockar av den.

Här ser T att barnen närmar sig vagnen och verkar intresserade. T ger dem då möjlighet att delta genom att ge dem en arbetsuppgift. Senare avslutas dock inte processen med att barnen får plocka av vagnen i disken, när de samlat in sakerna från bordet lämnar de vagnen och restaurangen. Ytterligare ett exempel på barns intresse för att delta i göromålen efter maten ses i exemplet med barnen som torkar bord. Trots att de uttrycker sig klart och tydligt och har ett tydligt mål tas inte möjligheten tillvara av pedagogen som är med, utan måste först övertygas av barnen att låta dem vara med. Inga uppenbara hinder finns för deras medverkan utan det verkar endast handla om att just de här barnen inte fanns med i den ursprungliga planeringen för vem som skulle duka av.

Några större barn, F3 och F4, som dröjt sig kvar efter handtvätt frågar en pedagog: "Får vi duka av?" Pedagogens svarar "Nej det är E som hjälper mig idag". Pedagog och E hjälps åt att ställa mjölkpaket, smör och andra saker från borden på en vagn. F3 och F4 börjar nu torka ett bord längre ner i rummet med hjälp av hushållspapper som de river av från rullen på bordet. De gnor och jobbar och är glada och uppspelta, de sjunger högt i kör "Jag tvättar bordet, jag tvättar bordet!" Pedagog och E lyfter nu saker från vagnen upp på diskrampen. F3 och F4 går vidare till nästa bord och fortsätter torka och sjunga. Pedagog vänder sig nu till dem och säger "Men, F3 och F4, ni kan få torka med disktrasorna, jag kan ropa på er när det är dags". F1 till F2: "Vi säger att vi vill hjälpa att tvätta borden eller hur? Vi säger till S!" Barnen springer ut.

F3 och F4 kommer nu tillbaka och börjar torka borden med trasor som pedagogen hämtat, inklusive en hink med vatten. Barnen sjunger och diskuterar vilka bord de ska torka. F3 och F4 är nogga att skölja och krama ur sina trasor, de står länge vid hinken varje gång. En annan pedagog kommer in i restaurangen med några koppar och ställer dem i disken. Pedagog ser på barnen som torkar och säger "Å va bra! Att ni gör det där... att de får hjälp här!" Den första pedagogen vänder sig nu till barnen och säger "Jag tror att det är klart nu. Inte så mycket vatten...!" Barnen

torkar på samma bord nu, och kommenterar bordets färg som liknar himlen. F2 sjunger hela tiden om vad hen gör, hittar på texten under tiden. Pedagogerna tar nu barnens trasor, säger "Tack för hjälpen, hejdå!" F3 och F4 protesterar och säger "Men vi vill följa med och lämna dom där!" och syftar på vagnen med trasor och golvmoppen. Pedagogerna svarar "Ja ok, kom då" och så går de allihop ut i korridoren mot tvättstugan.

Diskussion

Metoddiskussion

Trots att jag tidigt i planeringen av min studie ville använda mig av videodokumentation, valde jag senare bort videoinspelning på grund av svårigheter att få tillträde. Videokameran syns väl och uppfattas lätt av föräldrar och förskolepersonal som integritetskränkande. Detta märkte jag så fort jag tog upp ämnet med de förskolechefer jag pratade med inför genomförandet av min studie. Det hade varit tidskrävande att förklara och motivera videokamerans närvaro för alla deltagande observanter i studien. Videodokumentation ska endast användas om inga andra metoder är tillräckliga (Vetenskapsrådet, 2011, s. 44) och därför ville jag säkerställa att jag inte filmade i onödan genom att pröva om anteckningar var en tillräcklig form av dokumentation. På grund av den relativt höga ljudnivån i restaurangen valde jag också bort ljudupptagningar, det hade inte varit möjligt att endast fånga upp dialogen vid det bord jag observerade utan att det skulle drunkna i allt bakgrundsljud. Återstod då anteckningar, som jag fann vara den dokumentationsmetod som bäst passade mina syften. Det gjorde det möjligt för mig att sitta vid sidan av, i närheten av det bord jag valde att observera utan att det syntes så mycket att jag förde anteckningar.

Mitt resultat är baserat på ett relativt litet urval, där jag observerat ett fåtal barn varje gång och under en begränsad tidsperiod. Det finns ändå skäl att betrakta min studie som allmängiltig och applicerbar i olika sammanhang i förskolan då jag kunnat visa på hur barns delaktighet kan bli verklighet. Det finns naturligtvis variationer på dessa möjligheter men min tes att barns delaktighet kräver uppmuntran från vuxna får stöd i litteraturen, bland annat i Arnér's resonemang om att barns röster bara kan höras om vuxna låter dem bli hörda (Arnér, 2009). Den kvalitativa forskningen gör inte heller anspråk på att ge den absoluta sanningen om ett fenomen utan endast att visa en tolkning bland flera möjliga (Lundman & Hällgren Graneheim, 2008).

Svårigheterna med att göra observationer på det sätt jag valt visade sig främst då jag inte hann anteckna tillräckligt fort och därmed med säkerhet missade händelser som varit av intresse för min studie. Om jag i förväg hade förberett mig med koder eller förkortningar hade jag kunnat anteckna med större hastighet och därmed kunnat täcka mer av det som hände i restaurangen medan jag var där. Det var också bitvis svårt att höra allt som sades vid det bord jag koncentrerade min observation på varvid jag missade delar av kommunikationen. Jag anser dock att noggrannheten i mina anteckningar höll en tillräckligt hög grad för att jag skulle

kunna tolka ut ett resultat med tillräcklig kvalitet. Jag gjorde transkriberingen i direkt anslutning till observationstillfället och det gav mig möjlighet att komplettera anteckningarna efter minnet där jag såg att jag missat eller hoppat över viktiga delar. Jag hade också möjlighet att i efterhand komplettera mina iakttagelser av restaurangens fysiska förutsättningar och beskriva dem på ett klart och tydligt sätt.

Om jag hade valt att göra fler observationer hade jag kunnat förfinas min förmåga att anteckna och skärpa koncentrationen på de händelser som skedde som kunde vara av intresse, något jag upptäckte att jag blev bättre på ju fler observationer jag gjorde. Jag anser också att jag kunde informerat barnen på förskolan om varför jag var där och satt i deras restaurang. Då jag valt ämnet barns delaktighet upplever jag det som en svaghet att inte ha lyckats bidra till delaktighet hos de barn som deltog i min studie. Min information innan genomförandet riktades enbart till vuxna i form av barnens föräldrar samt personalen på förskolorna. Även Peterson riktar i sin studie om regler kring förskolemåltiden kritik mot sin oförmåga att inkludera barnen i information och samtycke till medverkan. Författaren förklarar detta delvis med tidsbrist (Peterson, 2011), vilket jag också är böjd att göra. Jag menar också att jag främst studerat händelser och barn och vuxnas samspel utan att ta notis om deras namn, åsikter eller annan integritetskänslig information.

Styrkan med min studie anser jag främst vara valet av metod, att jag observerat verkligheten istället för att till exempel intervjua förskolepersonal eller andra vuxna och fråga efter deras åsikter och uppfattning kring barns delaktighet. Det är ofta fallet att vi mer eller mindre omedvetet säger oss göra saker som vi sedan inte gör, och gärna när det gäller sådant som vi tror att frågeställaren värderar som positivt och önskvärt. Vid en intervju når man attityder och beskrivningar av det egna beteendet men då mitt syfte var att utforska hur delaktigheten faktiskt kunde se ut passade det bättre med en etnografiskt influerad metod som studerar beteendet. (Bryman, 2008) En styrka är också att jag valt att studera en situation som kan uppfattas som trivial och oviktig ur ett pedagogiskt perspektiv men som för barnen rör en av dagens höjdpunkter. I Sepp, Abraham och Fjellströms artikel om förskolepersonals attityder till mat och den pedagogiska måltiden visar de att mellanmålet ofta betraktades som ett störande moment i de pedagogiska aktiviteterna i förskolan (Sepp, Abrahamsson, & Fjellström, 2006). Jag har i min ansats försökt att tänka in ett barnperspektiv enligt Arnér's definition, där författaren poängterar vikten av att både se barnet i det man gör och ha barnet i åtanke (Arnér, 2009). Jag har försökt att betrakta barnen i studien utifrån barnets synvinkel, försökt förstå och sedan strävat efter att föreslå och diskutera åtgärder eller förändringar som vore för barnens bästa.

Resultatdiskussion

Efter innehållsanalysen av resultaten stod det klart att barns delaktighet i förskolerestaurangen hänger samman med tre viktiga tankar. Det var uppenbart att möjligheter till barns delaktighet fanns överallt och hela tiden, men utnyttjades inte i lika stor grad. Barnen själva hittade ofta sätt att vara delaktig på, de tog initiativ på olika sätt men var helt beroende av om de vuxna tillät detta, att barnen fick den tid de behövde för att kunna använda sin kompetens på bästa sätt. När vuxna litar på barn och barns förmåga, uppstår delaktighet här och nu.

Att ta vara på möjligheten

Enligt Läroplanen förutsätter barns sociala utveckling och de efter förmåga får ta ansvar för sina egna handlingar. När planering av verksamheten och utformning av miljön sker, ska barns behov och intressen ligga till grund. (Skolverket, 2011) När det gäller delaktigheten före maten saknas denna aspekt till stor del, då jag nästan uteslutande såg vuxna som deltog i att duka, plocka fram och förbereda. De barn jag såg som fick vara med och duka utstrålade stort intresse för arbetsuppgiften och det finns anledning att tro att andra barn på förskolan också skulle ha uppskattat denna delaktighet. Enligt Peterson skulle barns delaktighet i arbetet just före och efter maten kunna minska barns passivitet och väntetid i förskolan, något som ofta förekommer i miljöer som till exempel förskolan, där många människor ska vistas och samsas (Peterson, 2011).

Enligt Hart är den viktigaste principen när man talar om delaktighet *valfrihet*. Han menar att varje projekt eller tillfälle för delaktighet ska bygga på maximal valmöjlighet för barnen att välja sin nivå av delaktighet, anpassat efter varje barns förmåga. (Hart, 1997) Här anser jag att vuxna spelar en väldigt viktig roll då de frågar och utmanar varje barn och låter barnen själva bestämma nivån för sin delaktighet. I mina exempel i resultatet visar jag hur vuxna frågar barn vad de vill äta och dricka, om de kan och vill skära sin mat själv, eller uppmuntrar dem att hämta det de behöver till bordet. Barns initiativ behöver vuxnas uppmuntran och tillåtelse för att kunna växa och utvecklas. Johansson och Pramling Samuelsson menar att graden av lärande och omsorg som varje barn erfar beror på den enskilda förskolans kultur (Johansson & Pramling Samuelsson, 2001). Jag menar att denna skillnad är viktig ända ner på individnivå. Trots att alla möjligheter finns, är delaktigheten avhängig av hur den enskilda vuxna agerar. Mitt resultat tolkat med hjälp av FAMM (Gustafsson, Öström, Johansson, & Mossberg, 2006:17) visar att möjligheter till barns delaktighet finns i Rummet, såsom placeringen av en låg salladsbuffé, stolar som barn kan klättra på och ett handfat i låg höjd. Diskinlämningen har en låg ramp, och utrustning som används vid bordet såsom tillbringare och smörknivar är anpassade efter barns små händer. Dessa möjligheter kräver Möten där vuxna uppmärksammar dessa möjligheter och uppmuntrar barnen att utnyttja dem. Barns

delaktighet kräver alltså goda Möten och kan komma till stånd även om Rummet har sämre förutsättningar. Exempel på detta är när det enda handfatet inte räcker till alla barn så att alla kan gå dit och tvätta sig, men Mötet mellan vuxna och barn tillåter att vuxna hämtar våta tvättlappar som barnen själva kan använda.

I mitt resultat kan man tydligt se hur olika vuxna agerar och på så sätt tillåter mer eller mindre delaktighet hos barnen. Mina observationer på en och samma förskola visade stor variation mellan de vuxnas agerande och benägenhet att utnyttja de möjligheter till delaktighet som fanns. Ett av de tydligaste exemplen är barn som får ta mat själva och resonera sig fram till hur mycket de vill ha. Hur mycket är ”mycket mjölk”? I ett annat exempel i resultatet visar jag hur en vuxen bemöter två barns intresse och vilja att delta i att duka av och torka bord med svalt intresse; barnen tvingas övertyga pedagogen om att de ska få vara med. Pedagogen motiverar sitt svar, ”*Nej, det är E som hjälper mig idag*”. Enligt Arnér bör (förskol)lärare vara beredda att ändra sin planering av verksamheten för att den ska utvecklas utifrån barnens perspektiv (Arnér, 2009). I förskolerestaurangen kan det som ovan handla om att bejaka dessa två barns initiativ och låta dem vara med och hjälpa till, tillsammans med det barn som redan fanns med i planeringen.

Vuxna som motverkar barns initiativ vid måltiden kan ses som en effekt av att de offentliga styrdokumenterna för förskolan saknar mål och metod för måltiden (Sepp, Abrahamsson, & Fjellström, 2006). Istället baseras förskolepersonals attityder kring måltiderna i förskolan på privata erfarenheter och regler och rutiner skapas utifrån egna åsikter (Peterson, 2011).

Låta göra färdigt

En av de mest intressanta iakttagelserna jag gjort under min analys är hur viktigt det är att vuxna låter barn vara ifred, att vuxna ser att barn tar initiativ till delaktighet och att de låter dem göra färdigt. Flera av mina exempel visar barn som på sitt eget sätt genomför en handling, till exempel barnet som tar mer gröt från en vagn, eller barnet som väljer att hämta och äta sina grönsaker efter den varma maten. Båda barnen hade inte nått samma grad av delaktighet om vuxna lagt sig i eller avbrutit deras agerande. Hart menar att det krävs väldigt uppmärksamma vuxna för att upptäcka barns initiativ, tillåta dem att ske och att känna igen men inte kontrollera dem (1997). Jag menar att det alltså tyder på hög kompetens hos förskolepersonal som upptäcker barns initiativ i förskolerestaurangen då det ofta handlar om små subtila händelser eller snabba och oförutsedda skeenden. Även om Hart talar om delaktighet i större sammanhang, såsom projekt eller program för barn, anser jag att resonemanget är tillämpligt även på den minsta detaljnivå som är fallet med förskolebarn och måltider. Om ett barn inte får möjlighet till delaktighet och medbestämmande när det kommer

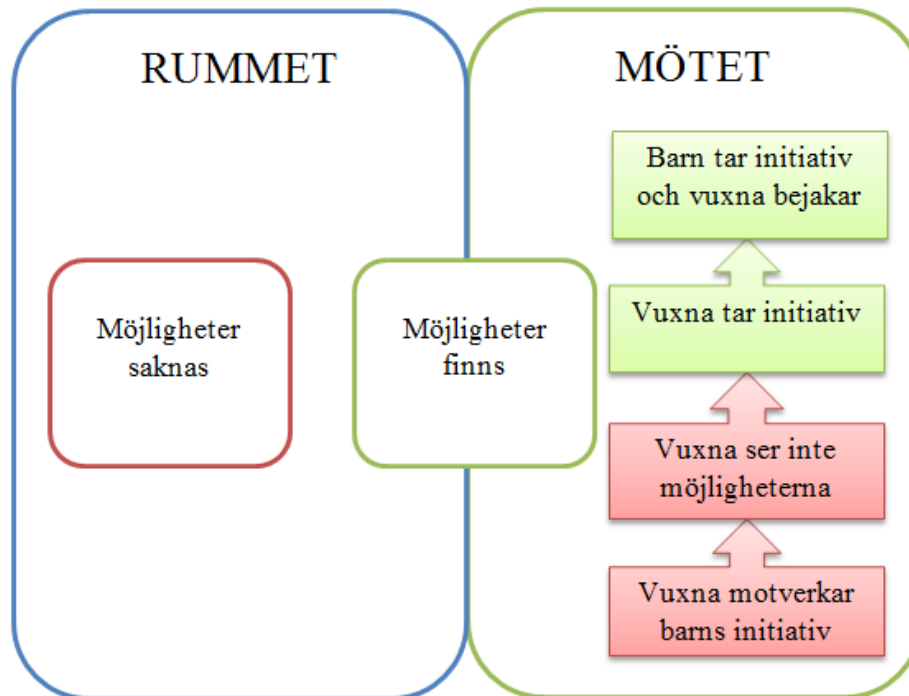
till de allra mest basala behoven som att äta och dricka, hur kan vi då förvänta oss delaktighet i större och mer komplicerade sammanhang? Läroplanen talar om att verksamheten ska bidra till barns förståelse för sig själva och sin omvärld (Skolverket, 2011) och då anser jag att det mest naturliga är att börja med förståelsen för sig själv och de egna och andras behov.

Våga lita på barnen

En del i att låta barn göra färdigt, är att som vuxen våga tro på barns förmåga. Arnér resonerar kring makt och vuxnas syn på barn, där vuxnas överordning i samhället så gott som aldrig ifrågasätts, det är en självklarhet att vuxna har företrädesrätt när det kommer till att tolka verkligheten. Enligt författaren beror detta på vuxnas fysiska storlek och styrka, men kanske främst på formell makt och auktoritet grundad på kunskap och erfarenhet. (Arnér, 2009) Det krävs av vuxna i förskolan att våga åsidosätta sin egen kunskap och erfarenhet och lita till att barnet löser ett problem eller en situation på sitt eget sätt. Barnen i min studie visar många exempel på hur detta kan gå till. Barn som börjar torka bord med hushållspapper eftersom det är det enda som finns till hands, eller barnet som hämtar grönsaker efter den varma maten tvärs emot rutinen att hämta grönsaker först. Vuxnas kunskap kring hur man bäst torkar bord eller när det passar bra att ta grönsaker måste helt enkelt stå tillbaka för barnets tolkning av sin verklighet. Jag visar också exempel på när vuxna vågar lita på att barn kan själva även när barnen själva misstror sin förmåga. Ett barn som vill ha hjälp att dela sin mat får istället instruktioner om hur man håller i besticken och uppmuntran att försöka själv, ett annat barn får hålla mjölk med en stödjande hand från en vuxen, som med självklarhet visar att barnet är moget uppgiften.

Modell av barns delaktighet i förskolerestaurangen

Min tolkning av barns delaktighet i förskolerestaurangen utmynnar i en egen modell för graden av delaktighet, se figur 3. Modellen har fyra nivåer där de två lägsta står för frånvaro av delaktighet och de två översta står för ökad grad av delaktighet. Min modell visar på betydelsen av att initiativ bemöts med bejakande och positiv respons och att vuxna använder sin makt och överordning på ett positivt sätt till att styra barnen mot en ökad grad av delaktighet, på vägen mot inflytande av mer komplex natur.

Figur 3. Modell av barns delaktighet

Modellen visar att möjligheter till barns delaktighet finns i både Rummet och Mötet. Om möjligheten helt saknas, beror det på Rummets begränsning – kanske är stolen för hög, eller tillbringaren för tung. Mötet mellan vuxna och barn innebär alltid en möjlighet till delaktighet om bara Rummets förutsättningar finns där. Om möjligheter till delaktighet finns, är den lägsta graden av delaktighet att vuxna motverkar de initiativ som barnen ofelbart tar. Barn har en inneboende kraft att utforska och att ta nästa steg mot självständighet, bara de får chansen. Nästa steg är att vuxna inte uppmärksammar de möjligheter som finns, men de motverkar dem inte heller. Barn som tar initiativ i det läget får hållas, men får inte uppmuntran eller hjälp för att uppnå delaktighet. Ofta slutar barnens initiativ här med att försöket till delaktighet påbörjas men inte lyckas helt och hållet. Barnet kanske vill hälla mjölk själv, men paketet är så tungt att utan en stödjande hand glider mjölkpaketet ur handen och mjölken hamnar på bordet eller golvet. Nästa steg på vägen mot barns delaktighet är att vuxna tar initiativ, möjligheterna uppmärksammas och vuxna uppmuntrar och ger förslag på hur barn kan vara delaktiga. Ett av citaten i resultatredovisningen beskriver en förskollärares samtal med ett barn om hur mycket mjölk barnet vill ha, och hur mycket är ”mycket”? Det är ett tydligt exempel på vuxnas initiativ till delaktighet, barnet sporras att beskriva sin egen vilja och åsikt. Även då vuxna inte kan låta barn bestämma, finns nästan alltid möjligheten till ett samtal och en kompromiss. Kanske kan barnet få bestämma till viss del? Kanske räcker det

med att på allvar förklara varför barnet inte får bestämma? Går det att ge barnet valmöjligheter? Flickan med hårsnodden i ett av citaten i resultatdelen fick inte ha hårsnodden kvar på bordet, men hon fick bestämma om den skulle ligga i fickan eller sitta i håret. Det översta och högsta steget i min delaktighetsmodell är då barn tar initiativ och vuxna bejakar. Det är upp till de vuxna att skapa en miljö och atmosfär som möjliggör barns initiativ, dels genom att bli uppmärksam på de möjligheter som finns, dels genom att ständigt upptäcka och främja barns initiativ. Trots hinder i Rum och tanke, blir delaktigheten möjlig i Mötet.

Slutsatser och implikationer

Resultatet av min studie visar att barns delaktighet i förskolerestaurangen är beroende av att möjligheten till delaktighet uppmärksammas och att barns initiativ tas till vara av de vuxna. Möjligheter till delaktighet finns både sett till Rummet och Mötet men det är i Mötet mellan barn och vuxna som delaktigheten blir verklighet. Om vuxna i förskolan utvecklar sin känslighet för att upptäcka när barn tar initiativ, kan graden av delaktighet ökas trots de begränsningar som främst finns i form av fysiska förutsättningar i Rummet.

Förslag på fortsatt forskning är att utforska vuxnas attityder och beskrivning av sin roll i barnens delaktighet och hur de ser på sin möjlighet att främja respektive hämma densamma. Genom att upptäcka hur vuxna tänker ökar också möjligheten att ändra beteenden i önskvärd riktning och göra förskolepedagoger mer uppmärksamma på de möjligheter som finns där de står och går.

Det vore också intressant att undersöka hur Rummet, alltså de fysiska förutsättningarna i förskolan, kan anpassas till barnens behov och ytterligare öka möjligheterna till barns delaktighet. Trots att förskolorna i studien är nybyggda beskrivs flera faktorer som försvårar barns delaktighet och som ställer krav på vuxnas kreativitet och lyhördhet för att komma runt dessa hinder.

Studiens resultat kan tillämpas i förskolans dagliga arbete som ett underlag för diskussion och reflektion kring hur vuxna planerar måltiderna och hur arbetslaget kan synliggöra sin bild av måltiden som en del av den pedagogiska verksamheten. Förskolepedagogerna kan med hjälp av min modell för delaktighet upptäcka och definiera sin egen bild av hur delaktighet främjas och motverkas på den egna förskolan.

Den ständigt aktuella diskussionen kring barngruppernas storlek i förskolan kan också tillföras en dimension i och med aspekten barns delaktighet. En studie kring hur storleken på barngrupperna påverkar graden av delaktighet skulle kunna bidra till ökat kunnande i detta ämne.

Litteraturförteckning

SFS 2010:800. Skollag (2010).

Andersson, K. (2012). *Uppföljning utbyggnad av förskolan*. Eskilstuna: Eskilstuna Kommun.

Arnér, E. (2009). *Barns inflytande i förskolan - en fråga om demokrati*. Lund: Studentlitteratur.

Barn- och utbildningsförvaltningen. (2006). *Pedagogisk idé för framtidens förskola in i 2000-talet*. Eskilstuna: Eskilstuna Kommun.

Brunosson, A. (2012). *Måltiden i förskolan -en sammanställning*. Kristianstad: Högskolan Kristianstad.

Bryman, A. (2008). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Czarniavska, B. (2011). Skuggning som metod. i G. Ahrne, & P. Svensson, *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber AB.

Förenta Nationerna. (1989). *FN:s konvention om barnets rättigheter*. FN.

Förskoleområde 1.6 Eskilstuna Kommun. (2013). *Handlingsplan för pedagogiska måltider*. Eskilstuna.

Gustafsson, I.-B., Öström, Å., Johansson, J., & Mossberg, L. (2006:17). The Five Aspects Meal Model: a tool for developing meal services. *Journal of Foodservice*, 84-93.

Götberg, H. (2011:2 2011). Måltiden -en del av lärandet. *Förskolan*, ss. 36-37.

Hart, R. (1997). *Children´s participation: The theory and practice of young citizens in community development and environmental care*. London: Earthscan.

Johansson, E., & Pramling Samuelsson, I. (Årg 6 Nr 2 2001). Omsorg - en central aspekt av förskolepedagogiken. *Pedagogisk forskning i sverige*, ss. 81-101.

Livsmedelsverket. (1998). *Utvärdering av boken Barn & Matlust. Påkostad och hårt lanserad - men få tog sig tid att läsa den. Rapport 1998:15*. Uppsala: Statens Livsmedelsverk.

Livsmedelsverket. (2007). *Riktlinjer för bra mat i förskolan*. Uppsala: Livsmedelsverket.

Livsmedelsverket. (u.d.). *Livsmedelsverket, Pedagogisk lunch*. Hämtat från Livsmedelsverket, hemsida: <http://www.slv.se/sv/grupp1/Mat-och-naring/Maltider-i-var-d-skola-omsorg/Skolmaltider/Pedagogisk-lunch/> den 15 04 2013

- Lundman, B., & Hällgren Graneheim, U. (2008). Kvalitativ innehållsanalys. i M. Granskär, & B. Höglund-Nielsen, *Tillämpad kvalitativ forskning inom hälso- och sjukvård* (ss. 159-172). Lund: Studentlitteratur.
- Peterson, C. (2011). Måltidens regler - begränsning eller möjlighet för förskolebarns inflytande (Magisteruppsats). Borås: Institutionen för pedagogik, Högskolan i Borås.
- Sepp, H. (2002). *Pre-school children's food habits and meal situation*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Sepp, H., Abrahamsson, L., & Fjellström, C. (Mars 2006). Pre school staffs' attitudes toward foods in relation to the pedagogic meal. *International Journal of Consumer Studies*, 224-232.
- Skatteverket. (den 03 05 2013). [www.skatteverket.se](http://www.skatteverket.se/rattsinformation/meddelanden/2012/meddelanden2012/skvm201223.5.2b543913a42158acf800023388.html). Hämtat från <http://www.skatteverket.se/rattsinformation/meddelanden/2012/meddelanden2012/skvm201223.5.2b543913a42158acf800023388.html> den 03 05 2013
- Skolverket. (2011). Läroplan för förskolan Lpfö 98 Reviderad 2010. Stockholm: Skolverket.
- Stenbak Larsen, C. (2007). *Måltidspaedagogik mellem ernaering og sanselighed*. Arbejdsrapport.
- Svenska Akademien. (u.d.). *Svenska Akademiens Ordlista*.
- Vetenskapsrådet. (2011). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Williams, P. (2001). Preschool Routines, Peer Learning and Participation. *Scandinavian Journal of Educational Research Vol 45, No. 4*, 317-339.

Bilaga 1. Översikt Innehållsanalys

Domän	Underkategorier	Kategorier	Undertema	Tema
Före maten	Barn väljer placering Barn klättra själva upp på stolen	Barn tar initiativ till delaktighet	Delaktighet främjas	
	Vuxna låter barn hjälpa till att duka Vuxna frågar barn om de vet vilken mat det blir	Vuxna tar initiativ till delaktighet		
	Barn dukar fram Barn tar grönsaker Barn sätter sig på sin plats	Barn tillvaratar möjligheter till delaktighet		
	Vuxna respekterar barns vilja att sitta eller ha haklapp	Vuxna tillvaratar möjligheter till delaktighet		
	Vuxna lyfter och bär Vuxna dukar utan barn Vuxna förbereder inte barnen	Möjligheter som inte utnyttjas	Delaktighet motverkas	
	Vuxna bestämmer barns placering	Vuxna motverkar barns delaktighet		
Vid bordet	Barn tar mat själv Barn brer smörgåsen själv Barn uttrycker vilja om mer mat eller dryck Barn uttrycker vilja att inte äta eller smaka	Barn tar initiativ till delaktighet	Delaktighet främjas	Mötet möjliggör delaktighet trots hinder i Rum och tanke
	Vuxna uppmuntrar barn att ta själva Vuxna frågar barn vad och om de vill äta och dricka Vuxna uppmuntrar barn att bre sin smörgås själv Vuxna låter barn skära och dela maten själv Vuxna låter barn hålla mjölk och vatten med hjälp Vuxna utmanar barn att prova själv när de ber om hjälp	Vuxna tar initiativ till delaktighet		
	Barn tar chansen att själv ta mat Barn tar chansen att själv hålla mjölk och vatten Barn tar chansen att själv bre sin smörgås	Barn tillvaratar möjligheter till delaktighet		
	Vuxna låter barn vara och låter dem "göra färdigt" Vuxna hör samman barns vilja om mer mat och dryck Vuxna bemöter barns vilja med kompromiss och presenterar alternativ	Vuxna tillvaratar möjligheter till delaktighet		
	Vuxna lägger upp mat	Möjligheter som inte utnyttjas		

	Vuxna håller upp dryck Vuxna delar och skär Vuxna tvättar barn i ansikte och om händerna Vuxna påbörjar delaktighet men slutför inte		Delaktighet motverkas	
	Vuxna kommenterar barns ätande direkt och inför dem Vuxna lägger upp mat utan att fråga	Vuxna motverkar barns delaktighet		
Domän	Underkategorier	Kategorier	Tema	
Efter maten	Barn lämnar glas och/eller tallrik i disken Barn klättrar ner själv från sin stol Barn tvättar sig själv vid handfatet	Barn tar initiativ till delaktighet	Delaktighet främjas	
	Vuxna ställer fram saker på en vagn så att barn når att ta dem Vuxna uppmuntrar barn att duka av Vuxna hjälper barn men låter dem tvätta sig själva	Vuxna tar initiativ till delaktighet		
	Barn tillvaratar chansen att duka av	Barn tillvaratar möjligheter till delaktighet		
	Vuxna hjälper barn att klättra ner från stolen Vuxna hjälper barn att tvätta sig själva Vuxna hjälper barn att duka av	Vuxna tillvaratar möjligheter till delaktighet		
	Vuxna dukar av utan att barnen får vara med Vuxna torkar av borden själva Vuxna lyfter barn som kan klättra och gå själva Vuxna tvättar av barn som kan tvätta sig själva	Möjligheter som inte utnyttjas	Delaktighet motverkas	
	Vuxna säger nej när barn uttrycker vilja att hjälpa till	Vuxna motverkar barns delaktighet		

Studie om barns delaktighet

Hej!

Jag heter Karin Lundell och arbetar som kökschef i Eskilstuna Kommun, i Förskoleområde 1.6. Jag arbetar just nu med mitt examensarbete inom kostekonomprogrammet på Göteborgs universitet, och har fått i uppdrag från Barn- och utbildningsförvaltningen att undersöka barns delaktighet vid de måltider som serveras i restaurangen på våra nybyggda förskolor.

Jag kommer att undersöka detta genom att sitta med under en hel dags måltider på förskolan och anteckna vad jag ser av det som händer i restaurangen.

Alla anteckningar kommer att hanteras konfidentiellt, det vill säga endast av mig och min handledare. Materialet kommer att användas till att ta reda på hur barn är delaktiga i restaurangen. Inga riktiga namn kommer att finnas med i anteckningar eller i den färdiga uppsatsen. I uppsatsen kommer endast text finnas med där olika händelser beskrivs. Alla namn i uppsatsen kommer att vara påhittande och förskolorna kommer inte att vara namngivna.

Jag har fått godkännande från förskolechefen på ditt barns förskola att genomföra studien.

Du som förälder, och ditt barn, har rätt att när som helst säga till om att inte vara med i min studie. Du kan säga till om detta genom att kontakta mig, min handledare eller någon av pedagogerna på ditt barns hemvist. Om du har frågor som rör min uppsats är du välkommen att kontakta mig.

Du som förälder har självklart möjlighet att ta del av den färdiga uppsatsen.

Med vänlig hälsning,

Karin Lundell

Mejl: xxxxx.xxxxxxx@xxxxxxx.se Telefon: xxx-xxx xx xx

Övriga kontaktuppgifter:

Hillevi Prell, handledare, Göteborgs universitet Telefon: xxx- xxx xx xx

Vad gör kökschefen i restaurangen?

Du ser att kökschefen från FSO 1.6 sitter i restaurangen. Du undrar vad hon gör där. Här kommer svaret!

Jag skriver just nu på en kandidat-uppsats på ämnet Barns delaktighet och inflytande i förskolerestaurangen. För att kunna genomföra studien, ska jag göra observationer i olika förskolor i Eskilstuna. Mina observationer går till så, att jag sitter eller rör mig i restaurangen, och antecknar olika händelser jag ser och hör. Jag skriver inte upp några namn, kön eller ålder på vuxna eller barn. Jag kommer inte att skriva upp vilken förskola jag är på, detta kommer inte att finnas med i uppsatsen.

På torsdag 18 april kommer jag att göra en delstudie här på XX Förskola. Givetvis är förskolechefen informerad och tillfrågad.

Har du frågor eller funderingar är det bara fråga, så ska jag försöka svara.

Smaklig spis!

Med vänlig hälsning, Karin Lundell, kökschef i FSO 1.6

Tel 000-000 00 00

